

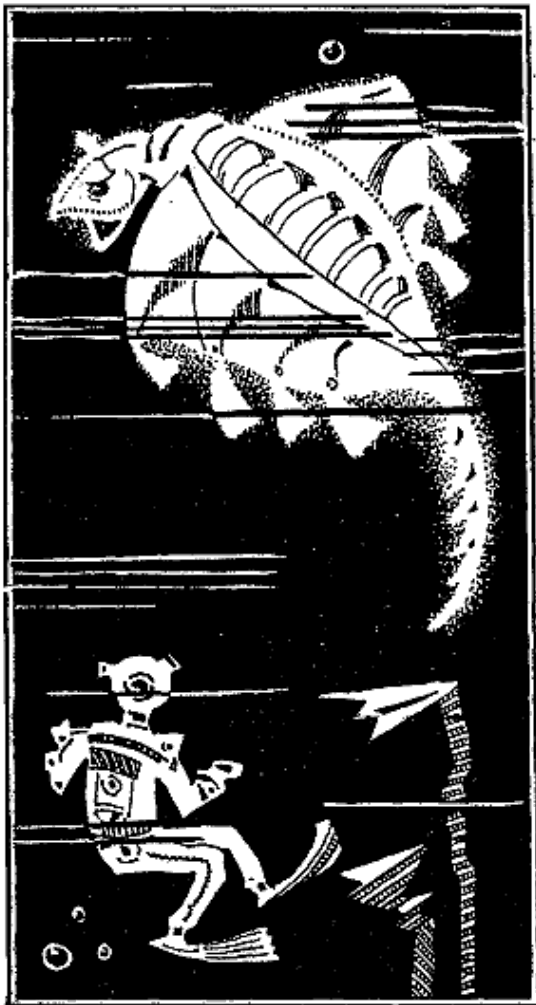
НАК ЗОДІАКА

Зміст

Знак зодіака... Хай не здивує тебе, читачу, що, зазирнувши передусім у зміст цієї книжки, ти не знайдеш оповідання за такою назвою. Це книжка не про надзвичайні відкриття астрономів і не про фантастичні пригоди середньовічних звіздарів, які за рухом світил, місцем перебування сонця серед розкиданих по небу сузір'їв пророкували майбутнє людини. В ній мова йде переважно про нашого сучасника і про того мандрівця в завтрашній день, якому судилося далі розкривати таємниці природи — непізнане й загадкове ставити на службу людству, його кращим ідеалам.

- [ПЕРЕДНЄ СЛОВО](#)
  - [В. Савченко, Л. Казаров](#)
  - [В. Владко](#)
  - [Л. Перов, С. Стельмах](#)
  - [В. Михайлов](#)
  - [А. Дмитрук](#)
  - [В. Михановський](#)
  - [Л. Шиян](#)
  - [Л. Сапожников](#)
  - [М. Дашкієв](#)
  - [І. Росоховатський](#)
  - [О. Бердник](#)
  - [І. Росоховатський](#)
  - [ЗМІСТ](#)
-

ЗНАК ЗОДІАКА

НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНІ
ОПОВІДАННЯ

Видавництво дитячої літератури „Веселка”
Київ 1965

Малюнки В. Ігнатова

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Знак зодіака... Хай не здивує тебе, читачу, що, зазирнувши передусім у зміст цієї книжки, ти не знайдеш оповідання за такою назвою. Це книжка не про надзвичайні відкриття астрономів і не про фантастичні пригоди середньовічних звіздарів, які за рухом світил, місцем перебування сонця серед розкиданих по небу сузір'їв пророкували майбутнє людини. В ній мова йде переважно про нашого сучасника і про того мандрівця в завтрашній день, якому судилося далі розкривати таємниці природи — непізнане й загадкове ставити на службу людству, його кращим ідеалам.

Здавалося б, що може зробити людина, ця маленька комашка на велетенській Землі, яка в свою чергу є крихітною пилинкою порівняно з безмежжям Всесвіту? Адже людство мешкає немовби у вузькому коридорі, де вгорі, за тонким шаром атмосфери, немає умов для життя, а внизу — так само. Над нами — космічна порожнеча, холодна й безгомінна, під нами — земна твердь, а глибше — розтоплена магма — сфера високих тисків і температур... Якою самотною, безпорадною відчула себе людина, коли вперше збагнула інтуїтивно велич Всесвіту!

Може, з цього почуття безпорадності й народилася в давнину віра у божественні сили і зокрема— у знаки зодіака, що від них нібито залежало людське щастя?.. Вона, ця породжена страхом віра, ще живе між людьми у країнах капіталу. І досі там ворожать звіздарі по зірках і планетах, обіцяють знедоленим і голодним щасливу долю. Та тільки доля трудящих залежить не від неба, а від певних суспільних законів, від того, що несправедливо розподіляються в капіталістичному світі здобутки людської праці, що один купається в розкошах, а інший гне спину на мільярдера...

Зовсім інша доля людини в нашій країні, в державах, які звільнилися від путів рабства. Розкута від темряви й гніту людська думка сягнула далеко вперед. І ми сьогодні є свідками того, як відступає природа перед сміливим людським розумом, знімає суворе “табу” із своїх незліченних загадковостей і таємниць.

Мчать блискавичні ракети у чорну міжзоряну, глибіню, безстрашні космонавти виходять із кораблів у космічний океан. Людина опановує могутню енергію атома, штучно створює незнані досі речовини... Грандіозні досягнення, нечувані звершення людського розуму і невтомних рук!

Та людина сягає думкою все далі й далі. Вона мріє про нові обрії, які побачать наші близькі й далекі нащадки. їм випаде доля долетіти до сяючих сузір'їв, що їх химерними значками наносили зіздарі на карти неба. І може, там, у загадкових світах, діти прийдешніх поколінь зустрінуться з подібними до себе, обмінюються новітніми знаннями, спільними зусиллями утворять Велике Кільце, про яке мріють письменники-фантасти, — сферу, де пануватиме могутній людський розум, розквітатимуть добробут і щастя жителів різних планет...

Багато справ доведеться звершити людині і в космосі, і на землі. Перед людством ще безліч нерозв'язаних проблем, нерозгаданих таємниць. Про деякі з них ти дізнаєшся, читачу, з оповідань книжки, їх створили досвідчені й молоді наші фантасти, що тільки-но починають свій творчий шлях. Хай ще, може, не в усьому досягли вони високої художньої майстерності, зображуючи зовнішній і внутрішній світ своїх героїв. Наукова фантастика як літературний жанр росте й розвивається, і є в ній, як в усякому серйозному ділі, і свої досягнення, і окремі невдачі. Приємно, що поряд з відомими ентузіастами цього жанру, такими як Володимир Владко, Микола Дашкієв, Володимир Савченко, Ігор Росоховатський, виступає нова зміна письменників. Серед них — молодий учений Леонід Сапожников, автор, певно, відомих тобі "Розповідей про кібернетику", літератор Леонід Шиян, зовсім юний фантаст Андрій Дмитрук. Побажаємо їм щастя у благородній і нелегкій справі творення літератури крилатої мрії, як називають у нас наукову фантастику. Будемо сподіватися, що їхні нові цікаві оповідання з'являться в наступних збірках, які видавництво має намір випускати щорічно.

Різні долі в персонажів цієї книжки; як сказав би середньовічний астролог — "під різними знаками зодіака народились вони". Ти знайдеш тут два світи, читачу, — світ, в якому діють персонажі оповідань В. Михановського та А.

Дмитрука, — страшний, темний світ капіталу, і світ вільної праці, захоплюючих пошуків, творчих дерзань.

Ми будемо раді, друже, коли діла позитивних героїв книжки, ті цікаві проблеми, з якими їм доводиться мати справу, викличуть у тебе бажання самому дошукуватися до всього, прагнути знань, рости допитливим, працьовитим, готовим перетворити на дійсність те, про що сьогодні мріють фантасти.

В. Савченко, Л. Казаров

БЛАКИТНІ ПРИХІДЦІ

Це сталося, коли я ще був студентом університету. Влітку ми, майбутні географи, звичайно виїжджали на практику. На четвертому курсі ми відбували її в Поволжі.

Як зараз пам'ятаю той вечір, коли, стомившись за день, ми сиділи біля вогнища й сперечалися.

Сонце зайшло. В небі, що повільно темніло, зовсім над обрієм засвітилася Венера. Суперечка точилась навколо неї, загадкової планети, яка сховалась від астрономів за густою пеленою хмар. Усіх цікавило, хвилювало — чи є там життя?

Валька Каштанов, начитавшись науково-популярних журналів, гарячкував більше від усіх. Він доводив, що не може виникнути життя на планеті з великим процентом вуглекислого газу в атмосфері й високою температурою поверхні. Сперечаючись, Валька розмахував руками і все поглядав на Любу Пушкарьову, яка з цікавістю прислухалась до його слів.

І тут я розпалився. Назвав Вальку ідеалістом і догматиком, протиставив його доказам досліди японських учених над оживленням заморожених у рідкому кисні личинок слимаків, згадав про комах, що переносять температуру від мінус вісімдесяти до плюс п'ятдесяти градусів і тиск у межах від одної десятої до п'ятисот двадцяти атмосфер. Говорив я запально, навіть занадто, і Люба, яка подобалась мені ще з першого курсу, здивовано почала розглядати мене, ніби вперше бачила. В запалі суперечка перейшла на особисті образи, і, коли ми остаточно посварились, Валька добив мене останнім ударом — він підвівся, щоб проводити Любу, хоч намет її був за кілька метрів від вогнища. Вони пішли. Мерехтів білястий Чумацький Шлях, переморгувалися зорі, а прямо наді мною повис величезний місяць.

Раптом щось із шаленим свистом прорізало нічну тишу. В темряві глухо гупнуло.

“Що б це могло бути?!”

Я прожогом кинувся в намет, збудив Санька Литвина.

— Санько! Ти нічого не чув?

— Відчепися!

— Щойно в степу щось упало. Може, метеорит? Ходімо подивимось!

— І де ти його знайдеш у такій темряві? Лягай краще спати.

Але який там сон, коли, може, ось тут, поруч, лежав гість із космосу!

Взявши електричний ліхтарик і планшетку з картою, я вирушив на розшуки. Нічого, звичайно, не знайшов. Удосвіта, злий і стомлений, я опинився біля яру, який тільки вчора нанесли на топографічну карту.

Сонце ще не зійшло, але від рожевого саява на обрії було зовсім видно. Спустившись у яр, я раптом побачив невеличкий камінь, що зарився в землю. Трава навколо нього обгоріла, земля потріскалась. Я нахилився, щоб краще розгледіти знахідку. В цей час перші сонячні промені заглянули в яр, ковзнули по схилах і торкнулись метеорита. І раптом поверхня його спалахнула і засвітилась фіолетовим саявом. Мене мимоволі потягло до незвичайного каменя, і я завмер від несподіванки: на камені проростали блакитні стрічечки. Звиваючись, вони тягнулись угору, до сонця.

Я ущипнув себе за руку: чи не сон це? Ні, не сон!

Блакитні паростки вже були півметра заввишки. На їхніх стеблах з'явилися горбочки, з яких розцвітали дивовижні квіти, схожі на скельця розбитого дзеркала.

Так, так! Вони засліплювали очі на сонці, ніби дзеркальні, і відразу ж згасали, утворюючи коробочки. Коробочки з тріском лопались, викидаючи в повітря фонтанчики блакитного пилку. Ще не торкнувшись землі, пилки перетворювалися в сплетіння тоненьких ниток. І скрізь, де осідало це химерне мереживо блакитного павутиння: на ґрунті, на камінні, на кущах, — починали рости звивисті стебла.

І, хоч був я дуже схвильований, все ж спробував розібратись у тому, що відбувалося в мене на очах.

— Спокійно! — наказав я собі. — Думай!

Отже, все почалося з метеорита. Я нахилився, щоб узяти його, і побачив блакитні паростки. Як з'явилися вони на камені? А що, коли метеорит заніс до нас спори рослин з іншої планети?

Мені перехопило дух.

Але чи може це бути? Адже метеорит стільки летів у міжпланетному просторі, його пік космічний холод, він зазнав опромінення, нарешті земна атмосфера розжарила його до кількохсот градусів. Чи можуть після цього бути життєздатними спори рослин?

А чому ні? Адже тільки вчора ми про це сперечались. Але тоді я мав на увазі досліди, а тут сама природа зробила он який дослід, і закінчився він перемогою життя. Ось переді мною гості з далеких світів! Живі! Вони ростуть, розмножуються, вмирають. Хіба треба ще якихось доказів?

Я схопив планшетку і на зворотному боці карти почав малювати блакитну стрічку. В голові снували думки: чому так блищать квіти? Може, відбивають теплове проміння, захищаючись від його згубного впливу?

Поки я закінчив малюнок, опинився в блакитних заростях.

— Яка інтенсивність росту! Чим він стимулюється? Мабуть, на Венері головний продукт живлення у цих рослин — кисень, а його там небагато. Тут рослини опинилися в сприятливіших умовах.

Чи то від втоми, чи від сонця застукало в скронях, потемніло в очах... Я задихався...

Колись давно мені вже так було. Я згадав: у дитинстві. Бабуся рано заслонила піч — і я вчадів. Тоді теж отак стукало в скронях, і бабуся поклала мені у вуха холодну журавлину.

Так, так... Рослини дихають киснем і виділяють...

Страшний здогад приголомшив мене. Запаморочення, нудота і, нарешті, непритомність — це ж симптоми отруєння вуглекислим газом! Мерщій, мерщій звідси!

Я почав повзти по схилах яру, а за мною котились блакитні хвилі.

Отже, вони виділяють вуглекислий газ. Може, саме тому його так багато на Ве-нері?

Ноги й руки обважніли, я знепритомнів. Останнє, що я чув, був тріск коробочок, які лопались.

* * *

Шум у вухах... Так тріщать коробочки. Ні, це чийсь голос... Розплющую очі. Незнайома кімната. Жінка з білою пов'язкою на голові.

— Ну як, кращеє — питає вона.

Я попросив пити. В роті — неприємний присмак, язик великий, неповороткий.

Як же я опинився в лікарні? І раптом згадую: ранок, сонце, блакитні рослини...

— Швидше! — кричу. — Я мушу бачити наших!

— Тихо, тихо! — заспокоює сестра. — Вам не можна хвилюватись.

— Як хворий? — чую голос і догадуюсь: лікар.

— І досі марить, — відповідає сестра. — Кричить про якусь небезпеку, про кисневий голод.

Лікар сідає біля мене на ліжку, прохолодною рукою мацає пульс.

— Де це ви так учаділи, голубе?

“Значить, усе правда! — думаю я. — Блакитні рослини виділяють в атмосферу вуглекислий газ”.

В палату, ніяково товплячись, увійшли хлопці з нашої групи. Попереду — керівник практики Яків Кузьмич.

Розмовляють зі мною тихо, як з тяжкохворим. Я розказую про випадок у яру. Бачу — слухають з недовір'ям.

— Там ніяких рослин нема, — трохи злякано дивиться на мене Люба.

— Нема?! — розгублено шепочу. — Як це нема! Де ж вони поділись? — уже майже кричу я. — Принесіть мені планшетку і не думайте, що я божевільний.

Сестра приносить мої речі. Друзі з цікавістю розглядають малюнок блакитної стрічки, а Яків Кузьмич розкриває папку. Там лежить напівпрозора смужечка з блакитними прожилками.

— Що це? — схвильовано питає Яків Кузьмич.

— От бачите! Це вона, та сама рослина. Тільки я не пам'ятаю, коли я встиг її зірвати.

Всі схилиються над папкою. Всім хочеться ближче розглянути дивного прихідця з космосу. Хтось необережно доторкнувся до тендітного стебельця, і раптом... блакитна смужечка розсипалась.

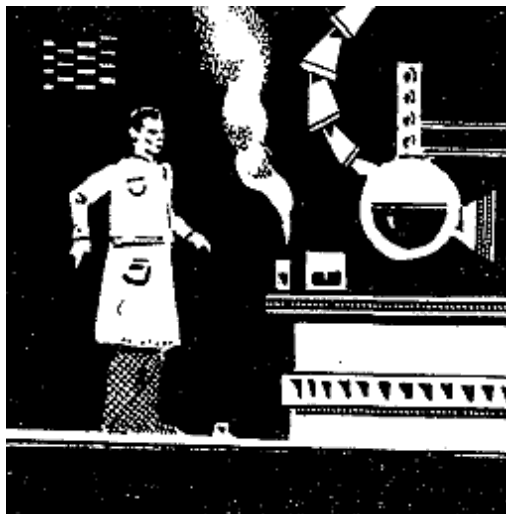
— Що ви накоїли? — крикнув Яків Кузьмич.

— Нічого, — спокійно відказую, — там, у яру, їх багато.

— В тому й справа, мій любий, що ми були в яру і слідів рослин не знайшли. Мабуть, їх змив дощ, який пройшов тієї ночі. Тільки й знайшли оце, — Яків Кузьмич показав мені знайомий шматок небесного каменя.

* * *

Це сталося кілька років тому. Нині я вже закінчив університет і працюю, але таємниця раптового прояву життя, який я бачив, непокоїть мене й досі. Часто мені не вірять. Кажуть, не може такого бути. Але я бачив, бачив на власні очі. Нехай маловіри кепкують, твердять, що в мене немає підстав таке казати, але ж я знаю, що може бути, що було це. І я доведу. Неодмінно доведу!

В. Владко

ЧУДОДІЙНИЙ ПОЛЯРИЗАТОР

Все це було неймовірно!

Почалося воно з того, що я — в котрий уже раз! — намагався розробити рецепт нової пластмаси, яка була б зовсім прозора, але в той же час поляризувала світлові промені. Таке завдання я одержав від керівника нашого інституту-і працював у лабораторії вдень і вночі, провадячи досліди. Але рецепт не давався.

Майже у відчаї я зробив ще одну спробу. Поклавши в тигель потрібні хімічні речовини, я поставив його на вогонь газового пальника. І трапилось несподіване. Поки тигель розігрівався, я взяв чашку з залишками розчину і хотів вилити геть. Та раптом рука здригнулась, і я хлюпнув кілька краплин того розчину в тигель. Просто не знаю, як це сталося, може з утоми, чи що.

Суміш у тиглі враз спалахнула. Від несподіванки я аж випустив чашку з рук, і вона розбилася на підлозі. А коли я зазирнув у тигель, там лишився тільки невеличкий округлий шматочок прозорої плівки. Розгублений, я взяв її пінцетом, роздивляючись з усіх боків. Крізь неї я помітив надворі кудлатого собаку. Він немов не звертав на мене уваги, але, відчувши мій погляд, скерований на нього крізь плівку, раптом підвівся, закрутив хвостом і підбіг до мене, хоч я його й не кликав. Що таке?..

Знадвору на підвіконня сів голуб. Я поглянув на нього — теж крізь плівку. Уявіть собі моє здивування, коли голуб підлетів до мене й почав туркотіти.

Вражений, я опустив плівку. І зразу ж таки собака одійшов на своє місце, а голуб знову сів на підвіконня, не звертаючи на мене уваги. Я вдруге глянув на них крізь плівку. Дивовижний ефект повторився: і той, і другий почали леститися...

Кілька разів я робив отакі спроби — і весь час з однаковим успіхом.

Це було фантастично! Проте я почав дещо розуміти. Мій погляд, скерований крізь дивну плівку, мабуть, так поляризувався,

що набував чудодійної властивості: змушував і собаку, і голуба ставати лагідними й лащитися до мене... Гм, це ж тварини, подумав я. А як же люди? Невже й вони... Втім, як я зможу дивитися на них крізь плівку? Та дуже просто!

Я приклеїв плівку до правого скла моїх окулярів, і це було зовсім непомітно. Так, з кого ж почати?

Звісно, насамперед з Люди. Ця вродлива кароока дівчина не хоче й глянути на мене. Вже кілька разів я, заходячи до сусідньої лабораторії, запрошував її піти в театр, концерт або на танці. Ні, вона тільки хитала головою й холодно відповідала, що дуже зайнята, у неї, мовляв, дипломна робота. Ну, гаразд, це буде непогана спроба, подумав я.

Увійшовши до лабораторії, де вона працювала, я сказав:

— Добридень, Людо. Як ви гадаєте...

Вона підвела на мене заклопотані очі — і вираз їх одразу змінився. О диво! Люда глянула на мене напрочуд лагідно, навіть закохано, і, не чекаючи, доки я закінчу фразу, заговорила:

— Вікторе, милий, мені так неприємно, що я досі не скористалася з вашого запрошення. Ви, мабуть, це мали на увазі? Так от, я охоче піду з вами куди-небудь!

— Людо, я...

— Мовчіть, мовчіть! Я заздальгідь згодна. — І вона подарувала мені такий чарівний погляд, що я навіть трохи зашарівся. А вона вела далі: — Може, в кіно? Там, кажуть, чудовий фільм...

Я розгублено дивився на неї, забувши про плівку, приклеєну до моїх окулярів. І тільки вийшовши з лабораторії, згадав про неї. Можливо, прихильне ставлення Люди залежало лише від цієї плівки? Хтозна... Я сумно зітхнув. Ні, про таке не хотілося й думати!

Одне слово, випадок з Людою не переконав мене. І я згадав: інженер районного житлоуправління! Ось де все буде ясно. справа в тому, що в квартирі, де я жив, протікав дах. І від цього на стелі весь час з'являлися руді плями. Скільки не прохали жильці відремонтувати дах — інженер був невблаганний. Піду до нього, вирішив я.

Дивно, але інженера я застав на самоті. Він сидів за столом, занурившись у папери, обличчя його не віщувало нічого доброго, і я навіть пошкодував, що зайшов сюди.

— Добридень, — промовив я якнайпривітніше.

Інженер житлоуправління зловісно мовчав.

— Добридень, — повторив я, дивлячись на його скуйовджене волосся. Не підводячи очей, інженер відказав:

— Ну, що там у вас? Швидше!..

— У мене, бачите, дах протікає... так я...

— У всіх щось протікає. Далі?

Він глянув на мене похмуро, недоброзичливо, і... я не встиг вирішити ще, як саме, бо вираз невдоволення ніби губкою змило з його лица. Переді мною була вже зовсім інша людина! Я очманіло дивився на нього, а він покvapливо говорив:

— О, сідайте, будь ласка! Ви курите? Ні? Заздрю, бо сам я кілька разів хотів кинути, та все справи, справи... Так кажете, дах у вас протікає? Ай-яй, яка неприємність! Ну, це ми одразу відремонтуємо, про що тут балакати!.. Ось, — почав він швидко писати, — ось вам записка до прораба. Я пишу йому, що це — термінове завдання. Отже...

Він простяг мені папірець. Я тільки кліпав очима.

— Завжди радий допомогти приємній людині, — вів далі інженер. — Може, скляночку чаю?.. Вам нічого більше не треба? Шкода, шкода... та не поспішайте, друже, так хороше поговорити з вами. Як у вас там працює водогін? Коли що треба, так ми...

Розгублений, я зайшов до гастроному, щоб купити чогось на вечерю. Тут було, як завжди. Перед прилавком стояла черга покупців, одна продавщиця, не поспішаючи, різала любительську ковбасу, двоє жваво й весело розмовляли про якісь цікаві для них речі, одвернувшись до полиці з вином і коньяком. Я спочатку постояв у черзі, а потім рішуче підійшов до прилавка, де оті двоє розмовляли одна з одною.

— Послухайте, дайте мені двісті грамів любительської...

— Я зайнята, — недбало кинула одна з продавщиць.

— Але...

— Не заважайте. Адже вам ясно сказали, що ми зайняті, — кинула друга, неохоче повертаючи до мене обличчя з старанно

підмальованими очима. Вона перехопила мій погляд — і раптом засяяла чарівною усмішкою:

— Будь ласка, будь ласка! Вам нарізати чи одним шматком? Кажете, любительську? А може, трошки шинки? У нас сьогодні прекрасна ліверна ковбаса. І сосиски надзвичайні! Не треба? Шкода, може, тоді нарізати вам московської ковбаски? Хоч п'ятдесят грамів, — я наріжу найтоншими шматочками...

Вона сяяла й щебетала, її пальці з наманікюреними нігтями рухалися з шаленою швидкістю. Широко розкривши очі, я дивився на цю гастрономівську фею. Яке щастя, що я потрапив до неї!..

— А чого ви, громадянине, без черги? — почув я грубий чоловічий вигук.

— Справді, вліз потихеньку! Мабуть, знайомий, — додав обурений жіночий голос.

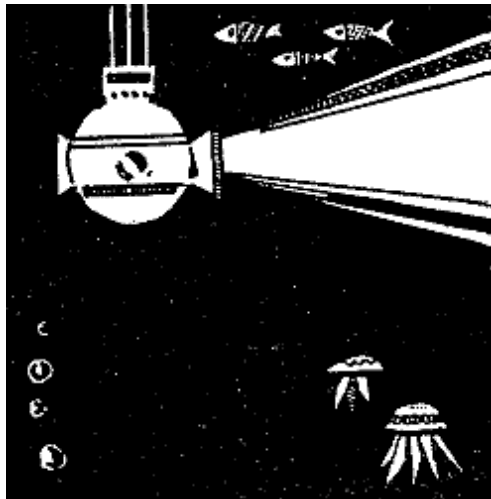
Я нервово поправив окуляри. І треба ж було, щоб моя рука необережно торкнулася плівки на склі! Я й охнути не встиг, як плівка відскочила і впала на підлогу. Негайно знайти її!

Але було вже пізно. Гострим каблуком обурена жінка наступила на плівку й розтерла її на порошок. А я не міг зробити другу таку плівку, бо хто ж його зна, що то за суміш утворилася тоді в тиглі?

...Так я безнадійно втратив мій чудодійний поляризатор, але не втратив надії, що й без нього мене зрештою зустрінатимуть приємними усмішками ті, до кого я звертатимусь.

Адже це кінець кінцем так легко!

Л. Перов, С. Стельмах ЗАГАДКОВИЙ ЗВУК

Це був такий світ, про який знали тільки вони двоє. Море тут утворило невелику бухту. Високі гірські хребти, різко обриваючись, стрімко йшли під воду. З моря помітити бухту дуже важко. Лише наблизившись до берега, можна побачити великий прохід між камінням, який давав змогу попасти в бухту. Нависаючи над водою, кам'яне громаддя утворювало чудовий грот, у химерних лабіринтах якого сховалося б кілька човнів.

Весь вільний час Толя й Димко проводили тут. Годинами лежали вони на березі, загораючи під пекучим сонцем, подовгу мовчки милувалися прозорим морем, у глибинах якого виднілося дно. Друзі вигадували багато цікавих ігор, уявляючи себе то мореплавцями, корабель яких зазнав аварії, то вченими, що розкривають таємниці морських глибин.

Цього дня вони знову опинилися на березі. Поривчастий вітер зривав з високих хвиль білі гребінці.

— Ти чуєш, хтось кричить у морі? — раптом Димко штовхнув товариша під бік.

— Знову тобі щось почулося. Ну хто зараз може кричати? В таку погоду не купаються.

— Може, людина тоне. От і кличе на поміч.

Тепер і Толя ясно почув слабкий крик, що долітав крізь шум вітру та хвиль. Хтось кликав на допомогу. Обидва хлопчики заходилися з усіх сил тягти човна до води. Хвилі, набігаючи на берег, ніби намагалися викинути і хлопчиків, і човен подалі на сушу.

Намоклі, вони нарешті провели човна за лінію прибою. Димко сів на весла. Толя взявся за кермо. Тільки-но вийшли з бухти, Димко майже перестав гребти. Вітер ніс човен у відкрите море.

— Ти когось бачиш? — спитав Димко.

— Ні. Але мені здається, звідти кричали.

Вдивляючись у море, хлопці уявляли, що поруч гине людина. Вони повинні допомогти їй. Але де вона?

Коли знайти потерпілого вони майже не сподівалися, знову почувся знайомий звук. Тепер він був тихіший і долинав зліва. Хлопці повернулися на звук.

— Ну, тримайся! Зараз почнемо поворот, — Димко натиснув на весла.

— Стривай! Ти чуєш? Крик праворуч.

— Це тобі вчувається. Повертати треба вліво.

— Та ні! Я добре чув, що кричали он там. Повертай праворуч!

І раптом хлопчики завмерли від несподіванки! Звуки долинали звідусюди: спочатку по черзі — справа, зліва, спереду; потім кілька одразу. Злякано дивилися друзі один на одного.

Що це? Крики почали затихати й затихати, віддаляючись у відкрите море. Тільки тепер хлопці помітили, що вітер дужчає і берег дедалі швидше перетворюється на тоненьку рисочку.

— Як ти гадаєш, це людина кричала? — спитав Толя.

— Ні, звичайно. Не могла вона одразу кричати звідусіль.

Хлопчики замовкли, намагаючись зрозуміти явище, що так вразило їх. Хто ж кричав?..

* * *

Майже добу носило човна по морю. Стомлені хлопчики лежали на банках. Димкова рука, мов нежива, звисала за борт. Раптом він відчув дотик чогось слизького і висмикнув руку з води.

— Толю, риба! — заволав він.

Ніби за помахом чарівної палички, навколо них сплигло чимало риб. Друзі стали квапливо хапати їх і кидати в човен. Бентежило тільки одне: риба була нежива. Чому? Що сталося з рибами?

Раптом одна з них вигнулась і миттю вистрибнула за борт. Наче по команді, за нею в море плигали інші. Хлопці приголомшено дивились у воду. Там, де щойно плавали десятки риб, мерехтіла чиста гладінь.

Ні, це вже було занадто! Спочатку хтось дражнив їх, наслідуючи голос людини, тепер мертва риба ожила. Якби це трапилось не з ними, вони ніколи б не повірили. Розкажи друзі

таке в класі, їх обізвуть безсоромними брехунами. Але ж вони все це бачили на власні очі. У Димка на долоні лишилася мокра лусочка, а Толя навіть поколов пальця об плавець. Хто ж міг так жартувати з ними? Навкруги ні душі. Море й море. Справді є від чого розгубитися.

Зненацька човен затремтів, наче якась сильна рука почала його ритмічно трясти. Було щось незрозуміле в цьому явищі. Повівав легкий вітерець. Море спокійно котило хвилі. Прозора вода під човном проглядалася на багато метрів углиб. Ніде нічого не помітно, проте хтось невтомно трясє човен дедалі сильніше й сильніше. Затріщали дошки, в щілини ринула вода.

— Тримайся міцніше! — тільки устиг крикнути Толя.

В цю мить човен тріснув і розвалився. Опинившись у воді, хлопці вхопилися за дошки. Дивне почуття охопило їх. Неначе сотні тонких голок злегка поколювали тіло. Толя й Димко знепритомніли і не відчували, як чиїсь дужі руки перенесли їхні обважнілі тіла в батискаф. З легким хряском зачинився вхідний люк, батискаф пірнув під воду. На місці, де щойно плавав човен із хлопчиками, знову спокійно погойдувалася морська гладінь.

* * *

Толя й Димко опритомніли водночас. Вони переглянулися, не розуміючи, що сталося. Таємничий крик... ожилі риби... зруйнований човен... Невже все це могло бути насправді? Ні, очевидно, просто приснилося.

Кілька хвилин посиділи мовчки. Та ось клацнув дверний замок, і на порозі з'явився молодий високий чоловік з веселими очима. Всміхнувся:

— Як справи, мандрівники? Давайте знайомитись. Мене звуть Юрієм Васильовичем. Ходімо до їдальні.

Тільки підкріпившись, хлопці зрештою наважились спитати, де вони.

— Ви у підводній лабораторії. Я професор Аркадьєв. Нашу лабораторію створено для вивчення можливостей використання звуку під водою. Наприклад, ми навчилися у лабораторних

умовах за допомогою ультразвуку змінювати запахи речовин. Згодом будемо практично застосовувати це відкриття... А тепер ходімо зі мною. Тільки цур, руками нічого не чіпати.

Приміщення, в яке привів Аркадьєв Димка й Толю, вражало незвичайністю. Зовнішні стіни його являли собою сферичну поверхню, виготовлену з надстійкої прозорої пластмаси. Переступивши поріг кімнати, друзі мимоволі відсахнулися. Юрій Васильович засміявся. Людині новій, яка вперше потрапила сюди, здавалося, що досить неправильно ступнути, голосно промовити слово — і на неї рине маса води, що нависла над головою. Стіни підводної лабораторії були такі прозорі, що створювалося враження, начебто вода застигла, але за мить вийде з цього стану. Хлопчики стояли розгублені.

— Сміливіше, не бійтеся! — Юрій Васильович легенько підштовхнув друзів. — Ви під надійним захистом. Ця споруда може витримати навантаження сто тонн на квадратний метр.

— Ого! — вихопилося в Толі. Тепер вони сміливо наблизились до стіни. Притиснувшись чолом до холодної поверхні, хлопчики з цікавістю розглядали підводний світ. Те, що вони побачили, було прекрасніше від найбагатшої фантазії, чудесніше від будь-якої казки.

За стіною розлягався безкрайній синювато-фіолетовий простір, сповнений різноманітними рослинами. Повільно, наче на прогулянці, пропливали риби. Ось зупинився і втупивсь у хлопців своїми зеленуватими вели-лезними очима морський окунь.

— Ходімо далі!

Слідом за Аркадьєвим хлопці зайшли до головного приміщення. Півкругла стіна кімнати мала чотири великих вікна-екрани, що нагадували екрани величезних телевізорів. У центрі був пульт керування з численними кнопками, важелями, вічками електричних ламп. Іноді спалахували неонові цифри, чулося рівномірне потріскування автоматів. Горіло зелене табло: "Все в порядку".

Професор сів за пульт керування і ввімкнув екран. Він засвітився блідо-зеленим світлом. Ще поворот ручки — і на екрані поволі попливли кадри. Переважали бурі, червоні й зелені тони. Морське дно було вкрите розкішними водоростями.

З їхніх хащів впливля риба-вудильник. Велика зелена куля з маленькими очицями й широко роззявленим ротом, втиканим безліччю дрібних зубів. Над носом, як на мотузочці, прикріплена яскраво-жовта куля. Плавці й хвіст у світних паличках.

Раптом на екрані майнуло сріблясте черево. Акула-катран стрімко розрізала воду своїм тілом-веретеном. Над вудильником нависла загроза.

— Невже вона його зараз з'їсть? — схвильовано спитав Толя.

— Шкода вам вудильника? Ну гаразд, живий лишиться.

Професор повернув якийсь важіль. Хлопці аж скрикнули від захоплення. Хижачка, яка щойно лаштувалася напасти на свою жертву, шарпнулася вбік і стала шалено вигинатися у фантастичному танці. Несподівано вона розпалася навпіл і почала падати.

— Так їй і треба! Юрію Васильовичу, як це сталося?

— Бачите, друзі, звук, як і світло, можна передавати на відстань. Але світло у воді швидко згасає. А звук поширюється під водою на великі відстані, особливо, коли він потрапляє в звуковий канал. Найбільші можливості має ультразвук, тобто звук високої частоти. Якщо його спрямувати на будь-який предмет, то звук своєю частотою коливання може зруйнувати цей предмет. Ви бачили, як загинула акула. Та це дрібниця. Перед всесильним звуком відступає навіть володар надтвердості — алмаз. За допомогою спеціального пристрою ультразвук легко робить в алмазі дірочки потрібного розміру. Нині ми вивчаємо, як за допомогою звуку позбавити підводну частину кораблів від обростання морськими черепашками, водоростями. До речі, ви мало не постраждали, бо опинилися в районі, де проходять випробування.

Добре, що я вчасно вимкнув апарат, коли помітив вашого човна.

* * *

Раптом пролунав тривожний гудок. Спалахнуло червоне табло: "Аварія". Відтак автомат повідомив: "На дільниці 6-а

аварія. Пошкоджено звуковий буй-спостерігач”.

Професор Аркадьєв швидко вийшов з головного приміщення. Незабаром повернувся у легкому скафандрі, але без шолома.

— Не брав би я вас, та що поробиш. Залишити ні на кого. Ну, марш за мною в батискаф.

Зраділі Толя й Димко слідом за Аркадьєвим зайшли до приміщення, де знаходився батискаф. Ось уже щільно задраєно люки й приміщення наповнено водою. Розсунулась стіна лабораторії, і батискаф, набираючи швидкість, понісся в морські глибини.

Марно вдивлялися хлопчики в бокові ілюмінатори. Було темно, тільки коли-не-коли мерехтіли світлі плями. Поступово батискаф почав уповільнювати свій біг і спинився. На екрані ультразвукового телепередавача було чітко видно частину морського дна. Пошкоджений буй лежав боком, його приймальний пристрій і апаратура були зім'яті. Поряд гоїдалося мертво тіло величезного морського чорта. Дивно було бачити нерухомим триметрове тіло глибоководного хижака. Він, очевидно, прийняв буй за рибу і спробував проковтнути. Це коштувало йому життя. Але й апаратура зазнала великих пошкоджень.

Аркадьєв одягнув шолом і зник у відсіку-виході. Хлопчики припали до ілюмінаторів. На такій глибині сонце вже не пробивало водяну товщу. Несподівано темряву осяяв величезний спалах блідо-голубого світла. Він був такий яскравий, що хлопці затулили очі долонями. Батискаф легенько хитнуло.

— Толю, невже Юрій Васильович підірвався?

Хлопчики мовчки чекали, що буде далі. Але ось зашуміла вода, і в кабінку батискафа увійшов Аркадьєв.

— Ви живі, Юрію Васильовичу? А ми злякалися, коли побачили вибух.

— Це не вибух, а просто велика риба-пелікан. У неї в очах є рефлектори і фотофори, які за сигналом нервової системи можуть давати такі спалахи.

Зовсім несподівано морський чорт, що не подавав жодних ознак життя, заворушився.

— Погляньте, він ожив, як у нас риба в човні.

— Що ви, хлопці. Риба не може оживати. Просто її оглушив звуковий промінь. А з часом вона очумалась. Те, що риба відійшла якраз у вашому човні, — просто випадковий збіг.

— Слушайте, слухайте! Знову хтось кричить.

Всі ясно почули слабкий далекий крик, що лунав з апарата, протяжний і високий. Здавалося, десь у морі потопає людина. Ось вона, напруживши останні сили, одчайдушно благає про допомогу. В тиші крик звучав особливо безнадійно, викликаючи бажання кинутися на поміч.

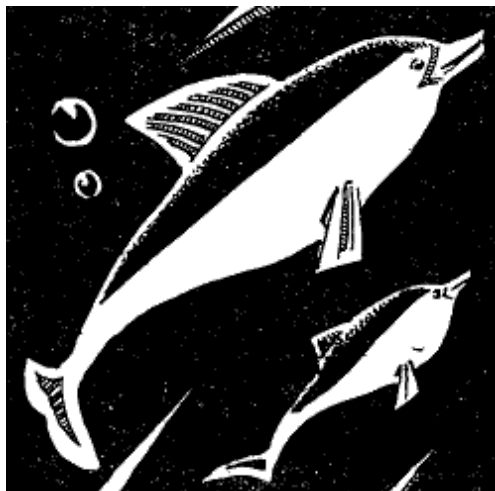
— Юрію Васильовичу, ви чуєте?

— Так, чую. Це кричить риба. Деякі риби здатні подавати звуки, дуже схожі на людський крик.

— Виходить, тоді в морі теж риби кричали?

* * *

Як і раніше, весь свій вільний час друзі проводили в улюбленій бухті. Спостерігати за морем, коли воно було спокійне, стало значно цікавіше. Адже вони багато чого пізнали нового. І все ж хлопчики з нетерпінням чекали шторму. Примостившись на мокрому від бризок камінні, вони прислухались до грізного завивання вітру, чи не почують, бува, знайомий, сповнений туги, тонкий крик. Однак вони його ніколи більше не чули.

В. Михайлов

ЧЕКАЙТЕ НАС, ХОРО!..

Уеда стрімко й легко розтинала сферу, і я ледве встигав услід за нею. Дрібні сріблясті в'єхо поспішали дати нам дорогу. Зголоднілі, ми ловимо цих смішних, обмежених істот.

Це жорстоко? Ні. Жорстоко було б тоді, коли б в'єхо доводились нам братами по розуму. А вони зовсім дурненькі.

Інша справа там, за кордоном Нерухомого, де мешкають люті хоро. Ті за своїми, незбагненними для нас законами вбивають навіть тоді, коли це не потрібно їм для життя.

І дурненькі в'єхо теж стають здобиччю хоро, переступивши межу нашої сфери. Вони не знають нічого про небезпеку — адже в них нема розуму. У них тільки інстинкт. Старезний, досить надійний, але сліпий інстинкт. Він так часто зраджує їх!

Навіть прудкі кавсари — мешканці Розрідженої Сфери, краю сяючої Селенди, — гинуть від хоро. А втім, кавсари теж нерозумні, як і в'єхо. Мабуть, вони є в'єхо своєї сфери.

Кавсари поїдають собі подібних, вриваються в нашу сферу, переслідують необачних в'єхо. Але кому стають за їжу самі? У Розрідженій Сфері нема розумних істот.

Нам відомо це — адже ми живемо на кордоні трьох світів, таких подібних і таких несхожих! І життя сусідніх світів чималою мірою впливає на наш світ.

Інколи й ми проникаємо до сусідів у Розріджену Сферу. Зрештою, поміж нашими світами нема чіткої межі.

...Уеда влетіла в Розріджену Сферу. Її дуже гарне тіло майнуло легкою тінню, на мить затрималося в одній точці, плавно перевернулось і, набираючи швидкості, рвучко повернулось назад.

— Ебро! — вигукнула вона. — Як...

Та я вже не чув. Я линув подібно кавсару у веселому с'яйві Селенди далеко за своєю сферою.

То дуже приємно. Спочатку, напружуючи всі сили, переборюєш пружний опір звичайної сфери. І раптом вона

зникає. Дивна легкість охоплює тіло, йому тепер ніщо не заважає. Та Розріджена Сфера не втримує нас, і ми повертаємось у свою, за мить — знову в краю сяючої Селенди, і знову недовго...

Мені подобається це. І Уеді. Навіть в'єхо роблять так само. Може, вони просто копіюють нас? Чи залишають сферу в надії сховатись? Тоді це ще один прояв їхньої обмеженості: адже ми знаємо, що за сферою вони будуть недовго, і чекаємо їхнього повернення на кордоні.

Деякий час рухалися мовчки.

— Чудово! — нарешті зітхнула Уеда. — Я так люблю швидкість! А ти?

— Я люблю тебе, — стиха озвався я.

— Нестерпний, — засміялась вона, — і дурненький, як в'єхо.

Довго пестились ми у теплому сяйві Селенди, ласкаво торкаючись одне одного. Раптом Уеда знову рвонулась уперед: дожени!

— Куди ти, Уедо? Стій! — стривожився я. — Туди не можна — там край Нерухомого!

— Прямуймо до Нерухомого, я хочу так!

— Але там хоро, — застеріг я.

— Я бачу тільки маленького хоро, а маленькі не знають зброї.

— Маленькі хоро не бувають самотні. Десь поблизу є великі, а це — небезпечно.

— Я знаю. Та колись же нам треба порозумітись? З усього живого тільки ми та хоро маємо розум. Прийде час — і ми станемо братами.

— Це буде не скоро, Уедо. Що з того, що хоро мають розум? Хіба можна вважати їх за братів, коли вони забирають життя не тільки в нас, а навіть у собі подібних? Вони ще не позбавились законів інстинкту, законів дикунів. Однак ти маєш рацію: колись ми станемо братами!

— І чого їм жити так? Вони можуть багато! Що заважає їм стати братами?

— Зброя, Уедо, зброя. Несучи смерть усьому живому, вони вважають себе найдостойнішими життя.

— Вбивати подібних собі — і бути найдостойнішим! Яке безглуздя!

— Так гадають вони.

Далі ми просувалися мовчки й повільно до самісінької грані Нерухомого та Сфери, де стояв маленький хоро.

Які ще недосконалі ці хоро! Вони не можуть швидко рухатись. Дивно хитаючись, викидають уперед кінцівки свого тіла і пересуваються на таку малу відстань, що можна вмерти від нудьги, спостерігаючи за їхніми рухами. Навіть найповільніші з в'ехо в порівнянні з ними — кавсари. Інколи хоро приходять і до нас. Тоді вони ще незграбніші.

— Дивись, дивись! — скрикнула раптом Уеда. — Хоро помітив нас! Він радий: бачиш, як вимахує своїми кінцівками!

— Так. Маленькими вони ще тягнуться до розуму, але потім.

— Хоро, хоро, йди до нас, — гукнула Уеда. — Я навчу тебе пересуватися швидко, як ми!

І хоро повільно рушив до нас! Ще мить — і його кінцівки торкнулись Уеди.

— Дивись, Ебро, — вела далі Уеда. — Він довірливий, ласкавий, і в його очах немає погрози. Незабаром усі хоро будуть дивитись очима розуму, а не смерті, — я вірю в це.

— Я теж, Уедо. Але не заводьмо його далеко від Нерухомого — він злякається.

— Яка нісенітниця: хіба ми несли коли-небудь погрозу хоро?

— Хтозна... Хоро живуть і мислять інакше, ніж ми. Не будемо їм довірятися, поки вони не досягли законів розуму.

Ми пустували втрюх. Пустували безтурботно, радісно, немов наші мрії здійснились і ми вже були братами...

Різкий звук хльоснув мене, як удар, — крик великого хоро.

— Уедо, небезпека! — несамовито закричав я. — Облиш маля — великі хоро сунуть до нас!

Та Уеда не слухала мене:

— Нам не треба робити цього, Ебро. Ле-тімо назустріч! Швидше до Нерухомого!

— Там смерть!

— Нерозумний: хоро не завдадуть нам шкоди. Вони повинні зрозуміти, що ми не бажаємо їм поганого, — адже ми йдемо до

них!

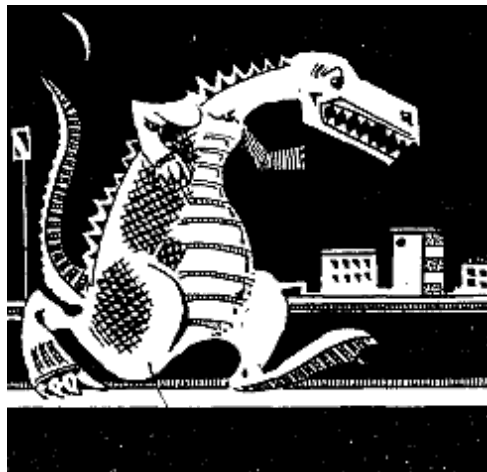
Знову пролунав крик великого хоро, а потім... Потім вдарив грім, і Уеда, моя Уеда, забилася в агонії, спливаючи кров'ю...

— Вони не зрозуміли нас, Ебро. Ти мав рацію. Вони ще дурні... Як в'єхо...

Можливо, Уеда змогла б урятуватись, якби не переляканий малюк, наш майбутній брат по розуму, що тримався за неї. І вона, втрачаючи останні сили, прямувала туди, до Нерухомого, назустріч своїй загибелі...

...Я поринав усе глибше й глибше у Сферу. Туга та жаль важкими обіймами душили мене. А у вухах все ще бринів крик хоро, за яким стояла смерть: "Люди, на допомогу! На мого сина напали дельфіни! Бідний Джон! Мерщій рушницю!"

Колись я збагну, що то значить!

А. Дмитрук

ЩОДЕННИК СТВЕНА ШЕЙКЕРА

21 травня 196... року. Що за лихо впало на мою голову? Все життя побоювався тяжких хвороб, операцій — і ось маєш!

На тридцять шостому році життя!.. Ні, я ще не втратив волю. Я опишу все підряд.

Сьогодні день народження моєї Шелл. Цікаво, чи не тому шеф послав саме мене приймати коштовний вантаж? Поїзд прибув о сьомій: я ледве встиг забігти додому й поїсти. Дружина випрасувала мою парадну форму, і я помчав на вокзал, немов призовий рисак. До Шелл подзвонив із автомата. Вона дуже засмутилася. Збираються гості, буде навіть мій небіж Говард. (Невже я ревную до нього? Раніше він не викликав у мене ніяких почуттів, окрім доброзичливості. Хоча — яке це має нині значення...)

На вокзалі було багато поліції. Коли підійшов поїзд, вона оточила всю платформу. Після виконання формальностей ми з двома кристелями підняли коштовний тук. Гадаю, що його було набито свинцевими гирями. Ось тоді вперше занів мій хребет. Я закусив губу й допоміг віднести вантаж до бронемашини. Мою спину так скрутило, що шеф занепокоївся і сам привіз мене додому. Я роздягнувся, ліг і все думав, а що, якби це скоїлось на вечірці у Шелл, скажімо, під час танцю?

Коли біль дещо вгамувався, я оглянув себе в люстро. Спина як спина. Помацав хребет і похолов: на кожному хребці виросла під шкірою болюча тверда горошина. Довгий ланцюжок горошин. Боже мій, що ж це таке? Погасив світло. Все одно не засну...

29 травня. Те, чого я найбільше побоювався, сталося! Ми з Шелл їздили на Коні-Айленд. Каталися на човні. Я веслував, і раптом спина, лікті, шия — все ніби затвердло й стало гаряче-гаряче.

Я зігнувся, втягнув голову в плечі й нахилив уперед, немов бик. Руки зсудомило. Звідкілясь здалеку долинув до мене крик Шелл... О моя любя Шелл!

Вона не розгубилася: сіла на весла, абияк причалила, витягла мене на берег, піймала таксі... В автомобілі параліч минув, але я зовсім ослаб. Шелл голубила мене й запевняла, що все буде гаразд. Мужня моя дівчинка! Не те що Джой!

Шелл допомогла мені піднятися сходами і сказала дружині, що здибала мене на вулиці в такому стані. Джой одразу заскиглила й намочила мені слізьми краватку та сорочку. Я почував, що зараз знепритомнію. І таки втратив памороки.

До ліжка мене приволокли Шелл та Пітер. Він теж не плакав, не те що мати. Викликали лікаря, він дуже несміливо поставив діагноз — нервовий шок — і запитав, чи не робили мені операцій на черепі. Шелл му-сіла піти разом із лікарем. Джой плакала наді мною ще хвилин тридцять, потім кинулась на кухню.

Це скоїлося три дні тому. З того часу я ходжу трохи згорбившись: спроба випростатися завдає болю. Дивно, почали заважати власні руки! Мені зручно тільки тоді, коли вони зігнуті перед грудьми, а пальці скоцюрблені. Сьогодні ввечері, як на гріх, почали боліти крижі... Чим усе це скінчиться?

11 червня. Я давно нічого не занотовував — мені дуже важко писати. Рука тремтить. Доводиться грудьми налягати на стіл. Зі мною коїться щось страшне, але мене це вже не дивує. Наприклад, у мене почав відростати хвіст. Обтягнутий шкірою відросток довжиною зо два дюйми. Виступають щелепи. Якщо спереду я ще схожий на себе, то профіль мій уже мало скидається на людський... Десять днів я не виходжу з дому. Болю нема. Всі зміни відбуваються швидко — за одну-дві ночі. Не знаю, на кого я буду схожий завтра вранці. Цікаво й моторошно.

В голові крутиться щось знайоме, прочитане дуже давно, можливо, змалку: ця поза, звички...

Я повідомив Шелл, що моя хвороба ускладнилась. Вона дзвонить щодня, але голос її якийсь байдужий... Ні, ні, це мені просто здається. Нерви...

Найгірше те, що моя шкіра почала темніти. Позавчора заходив Говард — напідпитку, істерично веселий, з якимось значком.

Глянув на мене, гикнув від жаху, проте швидко опанував себе і сказав, удавано сміючись:

— Хелло, дядечку, ви стаєте чорношкірим!

— А хіба ти не знатимеш, що це я?

— Бачите, я вступив до одного товариства, — пояснив він, — і можу мати неприємності через родича-негра! Хоча будемо сподіватись, що хвороба мине.

— Ах ти шмаркач! — насипався я на нього. — Рідного дядька соромишся! Я, чи що, винен, що тебе лихий заніс у таке товариство?

Здається, він трохи образився. Слово честі, я не хотів цього. Хай вступає, куди хоче. “Товариство” — це все-таки ліпше, ніж щовечора швендяти по Бродвею... Однак не доведи господи до всього ще й стати чорношкірим.

Незабаром прибуде з Вашингтона надсвітло медицини, професор Стерлінг. Джой домовилась із ним через якихось знайомих своєї сестри. Цей візит коштуватиме кілька тисяч доларів, але ж треба щось робити!

Пітер проситься до мене, та я його не впускаю. Він замалий для такого видовиська...

(Далі починаються нотатки, зроблені рукою Джоан Шейкер).

2 липня. Пітера відіслали в Бруклін до моєї кухні — там у неї власний будинок. Я дуже скучаю за сином. Сьогодні читав оповідання австрійського письменника Кафки “Перетворення”. Читав і обливався холодним потом. Один чиновник обернувся на гігантського жука-гноювика. Потім, після невимовних мук, загинув. Я не загину. Я навпаки все здоровішаю і стаю спокійніший. Прокинувся вранці і помітив, що расту. Вчора я став біля дверей, і Джой відмітила мій зріст. Два метри чотири сантиметри, а спина ж зігнута! Якщо так піде, я матиму величезні розміри. Це сказав Стерлінг.

Дуже цікава розмова відбулася в мене з професором! Він, як кажуть, одразу взяв бика за роги.

— Це не хвороба, любий сер. Це бука сучасної генетики — мутація.

Стерлінг енергійно відгриз кінчик сигари й виплюнув. Мій вигляд не лякав його, а, навпаки, настроював на іронічний лад.

— Ви ніколи не мали справи з радіацією? Ні? Цікаво. Знаєте, у вас порушено спадковий код. І не просто порушено, він набув якогось нового нелюдського алгоритму. Незрозуміло? Зараз поясню. У клітинах нашого тіла є особлива речовина — дезоксирибонуклеїнова кислота, або ДНК. Так ось, саме ця кислота й вирішує, що вийде — жаба, лотос, медуза чи людина. “План будови” організму зашифровано в молекулі ДНК у вигляді особливого порядку чергування чотирьох азотних основ — тиміну, цитозину, гуаніну аденіну. Ясно? У людини один порядок, у слона — другий, у берези — третій. Ну що буде, коли в усіх, клітинах вашого тіла людський порядок заміниться, скажімо, слонячим? Обмін речовин не припиниться. Ваші старі, людські, білкові молекули руйнуватимуться, а свіжий “будівельний матеріал”, що надходить ззовні, почне створювати молекули вже за слонячою схемою! І ви...

— І я обернусь на слона! — з жахом вигукнув я.

— Золоті слова. Наскільки я розуміюся на цьому, ви станете гігантською рептилією, щось на зразок мезозойських ящерів. До речі, це найприродніше, якщо тільки в цьому може бути якась природність...

— Чому?

— Ви, звісно, знаєте, що людина мала предків в епоху динозаврів. Можливо, в клітинах ваших пращурів лишилися в “згорнутому вигляді” ящірні хромосоми, а тепер, через десятки мільйонів років, хромосоми випадково потрапили в сприятливі умови, прокинулись і запрацювали на повну силу... Тут уже нічого не вдієш. Сподіваюсь, ви звикнете до свого нового становища... Якщо бажаєте, я часом навідуватимусь до вас — обмірятиму, фотографуватиму, робитиму аналізи...

— Будь ласка, — погодився я. — Тільки не розголошуйте нікому. І ще одне питання, професоре: яким я буду... в остаточному варіанті?

Він кинув погляд на мою голову з масивними щелепами і вже майже без вух, згорблене тіло в халаті, з-під якого звисав до п'ят голий хвіст, і сказав:

— Ви ходитимете на двох ногах, спираючись на могутній хвіст. Голова велетенська, паща теж. Передні кінцівки маленькі з

пазурами. На всьому тілі тверда луска. Класичний хижак — динозавр. Певно, ви будете на утриманні нашого інституту. Щодо зміни розумових здібностей — нічого конкретного... Вам ясно?

На цьому ми й розійшлися. Стирлінг навіть потис мені руку, точніше те, що донедавна було рукою. Не варт, певно, описувати, що сталося зі мною, коли він пішов.

(Далі йде кілька рядків, написаних, певно, рукою самого Стівена Шейкера, — літери друковані, криві, великі).

Я не можу нічого продиктувати дружині про Шелл. У нас була розмова. Одразу після візиту Стирлінга я подзвонив і сказав, щоб вона не дивувалася. Потім розповів усе. Висповідався. Мені було вкрай необхідно висповідатись перед нею. Шелл відповіла, що й голос у мене чудний — мов квакання. Запитала:

— Але ти кохатимеш мене?

— Все життя, — відказав я. Вона подумала й мовила:

— Знаєш, ящери були дуже сильні...

Я жбурнув трубку. Потім ліг і спав тридцять сім годин.

(Знову пише Джоан Шейкер).

21 липня. Джоан колись вивчала радіотехніку. Чудово розуміє азбуку Морзе. Ми з нею домовились: коли я вже не зможу говорити виразно, почну сичати — коротко й протяжно. Це важко, але не можна не розповісти усього, що скоїлось зі мною. Дружина сидить спиною до мене й пише під диктовку. Бідна Джоан! Добре, що літо.

Ми найняли дачу за містом. Я вже не вмещаюсь у кімнаті і лежу в саду. Стирлінг мав рацію. Моя довжина — шість метрів. Я лежу на череві. Боюсь рухатися — не володію тілом, можу зламати дерева, придушити Джоан... Ліпше лежати. У мене велика, міцна луска, на спині лусочки завбільшки як сірникова коробка. Горошинки стали шипами — я повертаю голову і бачу шипи на хвості. Мені жарко, але пити не хочеться. Я висовую язик і розглядаю його. Мої очі розставлені дуже широко, але прямо бачать погано.

Вчора заходив наш священик, отець Едуард. Він уже все знає. Я лежав на сонечку. Отець Едуард зблід і перехрестився, проте швидко опанував себе і підійшов до мене.

— Як ви себе відчуваєте, сину мій? Джоан пояснила священикові, що я все розумію, тільки не можу відповісти. Я підвів голову й кивнув. Мені дуже хотілося м'яса, і я чекав, коли піде отець Едуард.

— Невідомі путі господні, — почав він, склавши руки на животі. — Велика милість його, містере Шейкер. Господь надав вам подобу пекельного змія, щоб грішники побачили й повірили у тлінність свого земного існування. Бо світ сей подібний до м'якої глини в правиці божій. Захоче всемогутній — і людина перетвориться на звіра, і ріки потечуть назад, і мертві встануть...

Він іще довго говорив у цьому ж дусі, а скінчив конкретною пропозицією.

— Сину мій, виконайте прохання пастиря, який хрестив вас у Йордані! Вийдіть на амвон під час проповіді! Я накажу розширити двері... Ваша зовнішність буде ілюстрацією до моєї розповіді про силу господню й нікчемність людську... Про плату домовимось. Багато не маю, але... п'ятдесят доларів з вас досить?

Я подумав і згодився. П'ятдесят доларів — це майже тонна мого улюбленого волового м'яса. П'ять-шість днів їжі за одну демонстрацію моєї особи. Коли отець Едуард благословив мене й збирався йти, я вперше подумав, що можу одним легким рухом щелепи перегризи людину навпіл. Навіть таку оклецькувату.

Все, більше не можу сичати.

6 серпня. Я, Джоан Шейкер, веду далі щоденник мого чоловіка. Стівен завжди був акуратний і записував усі події років десять.

Як це. жахливо! Він уже нічого не пише, а професор Стирлінг немовби навіть радий. Пам'ятаю, як він розпинався за чаєм на нашій веранді.

— А ваш отець Едуард має рацію! Страшна сила! Коли-небудь людина зможе керувати білковим кодом, як своїм шевроле. Спочатку люди навчатимуться відрощувати втрачені кінцівки, замінювати хворі клітини здоровими. А потім хтозна, можливо, з'явиться на світ покоління справжніх гігантів тіла й духу, розумних істот з божественними властивостями...

Я пригадую, як Стівен "виступив" з амвона. Отець Едуард крикнув: "Прийди ж!" І Стівен піднявся за його спиною в промінні

прожектора. Зчинився галас. Я бачила, як на першій лаві знепритомніла та сама жінка, що колись привела Стівена додому. Висока блондинка, розкішно вдягнена. Тепер я знаю, що це Шелл Уенслі. Хай пробачить мені чоловік — я прочитала його щоденник.

Просто не знаю, що мені робити. Він став страшний, пожадликий... Щоправда, професор Стирлінг виклопотав для нас допомогу і, крім того, щосуботи надсилає машину з мороженою солониною. Та Стівен неспокійний. Вдень вилежується на осонні, а вночі бродить садом, ламає кущі й реве... Коли-небудь він просуне голову у вікно і... кінець усьому. Професор просить ще трішечки зачекати — “поки скінчиться процес перетворення”. Потім він забере Стівена до себе.

Я дуже боюся, що наш Пітер... Він такий згорблений, і йому всього десять років.

(Щоденник продовжує Говард Шейкер).

10 серпня. Ура! Все вийшло просто чудово! Виступ було призначено на вчора, і мене вповноважили поговорити з дядьком.

“Ящір — це саме те, що нам потрібно!” — сказав начальник мого загону. Біля восьмої вечора я був у садибі дядечка в Патерсоні.

За огорожею чекали грузовик і з десяток штурмовиків на мотоциклах. Я подзвонив місіс Шейкер. Вона повідомила, що дядько спить у своєму критому загоні. Зізнаюсь: мені було важко підійти до цієї дощаної темної коробки. Коли я відчув аромат житла мого дядька, мені пригадалося, як у дитинстві ловили вужів. Якщо вужа взяти в руки, вони потім страшенно нудотно тхнуть. Я гукнув у темряву. Зашаруділа солома, і переді мною з'явився колишній помічник начальника поштового відділення Стівен Херрі Шейкер. Дядько смачно позіхав, показуючи гнило-червону пащеку з двома передніми іклами, дещо коротшими від козиних рогів. У нього була чудова болотяно-зелена луска з брунатними плямами і зовсім світле черево. На всьому тілі стирчали шипи, щитки, колючки. Дядько ввесь час смикав головою і виставляв схожі на виделки маленькі зморщені передні кінцівки. Побачив мене, нахилився й став місити землю хвостом. Мені раптом захотілося опинитися там, за огорожею, в кабіні

грузовика. Та я пригадав наказ командира, зібрався з силами й гукнув:

— Дядечку, це я, ваш небіж Говард! Ходімо зі мною, і вночі ви дістанете п'ятсот кілограмів свіжого м'яса!

Він розглядав мене, як біолог морську свинку, і ввесь час махав хвостом. Білки в нього були великі, мов яблука, і підпливли знизу чимось каламутно-червоним. Три секунди я був переконаний, що дядько, якого завжди вважали практичною людиною, віддасть перевагу моїм реальним сімдесяти шести кілограмам м'яса над сумнівними п'ятьмастами.

— Шістсот кілограмів! — розпачливо запропонував я.

У нього забулькало в горлянці. Я повернувся й попрямував до воріт, а ззаду чимчикував дядько.

Місіс Шейкер схопила мене за руку й заволатала:

— Куди ви його ведете, Говард? Бога ради, скажіть, нащо він вам?

— З вашим чоловіком усе буде гаразд, — якомога ввічливіше пояснив я. -1— Вранці він повернеться до вас веселий і ситий.

— Зараз приїде професор Стирлінг із асистентом, він буває щодня і не дозволяє...

— Вибачтесь від мого імені, — сказав я й відчинив ворота.

Дядько покірно заліз у кузов і ліг там. Мої побоювання були марні — ящір не злякався, коли машина рушила, и не роздер брезентову будку.

О, це був виступ! Ми прибули до мерії в парадній формі з нарукавниками. Як завжди, стали в дві шеренги, командир заліз на автомобіль, його освітили прожекторами. Люду було як ніколи багато. Звісно, я не запам'ятав усієї промови, але кінцівка її й те, що було опісля, назавжди закарбувалися в пам'яті.

— Присягаюсь богом, — загорлав мій дорогий шеф, — тут безпорадні слова! Нам потрібні безсловесні солдати, готові на все. Солдати, які б жахали своїм виглядом... Зараз ви побачите одного з цих майбутніх титанів, подібного до стародавніх динозаврів! Дивіться, люди!

Промінь прожектора впав на грузовик, штурмовики стягнули брезент, і всі, хто був на майдані, побачили дядька. Видовисько

справді жахливе! Наші репродуктори не змогли заглушити зойків натовпу.

— Ми візьмемо за барки вчених, — надривався командир. — Ми змусимо їх відкрити нам секрет перетворення і всі, як один, одягнемось у броньовану шкіру. Вперед, нездоланні! Хайль!

— Хайль! — відповів наш загін.

Після цього пролунав звук, який годі з чимось порівняти, окрім хіба що атомного вибуху. Дядько ревів. Ревів хрипко, гугняво й лиховісно. Горлянка в нього роздувалась, голова тремтіла від натуги. Він був увесь срібний в яскравому світлі.

І я подумав: а чи не краще, не простіше замінити всю божевільну плутанину нашого нещасного інтелекту на таку відверту силу, натиск, невразливість? Адже нам передусім потрібне щастя. А найбільше щастя — це нічого не усвідомлювати, ні над чим не замислюватися! (Вже той факт, що я розмірковую над поняттям щастя, відбирає в мене крихту спокою, і я не можу бути цілком щасливий).

Ми завжди гірко розплачуємося за мить забуття. Я кажу це не перший і навіть не мільйонний. Інакше не буває. А коли я не хочу розплачуватися? Природа створила людину егоїстом, а якщо природа створила, значить, це найприродніше й найраціональніше. Якого ж дідька я піду проти свого ества? Я не бажаю забуття — я хочу, щоб мені ні від чого було забуватися! Я хочу бути здоровим, дужим, зажерливим! Хочу просто підкорятися волі того, хто не відмовився своєчасно від триклятих спокус розуму!

Боже, як я заздрю дядькові! Що б там не говорила моя Шелл...

(Останній запис у загальному зошиті з грифом Шейкера зроблено професором Френсісом Стирлінгом).

8 вересня. Наступного вечора після “виступу” фашистів я забрав ящера в інститут і заспокоївся. Містер Стівен Шейкер небезпечний. Він живе у вольєрі нашого інституту, харчується за рахунок державної скарбниці й старанно служить науці. Місіс Шейкер, поборовши власну сентиментальність, подарувала мені цей зошит. Чудова жінка! Яких вона ляпасів надавала цьому

фашистському шмаркачеві Говарду. Ніхто з нас не знав, що найкуруйозніша історія ще попереду.

Десять днів тому на Одинадцятій авеню розбилась в автомобілі якась міс Шелл Уенслі. В її сейфі знайшли заповіт, написаний ще на початку минулого року. Все своє багатство — сім з гаком мільйонів — самотня міс Уенслі заповіла... чиновнику 19-го поштового відділення Стівену Х. Шейкеру!

Всі газетні шакали Нью-Йорка одразу накинулись на цей сенсаційний випадок, а до мене завітав прилизаний качконосий і качкоокий “представник зацікавленої сторони” й почав багатозначну розмову. Він закликав мене до порядності в розслідуванні цього питання.

— Я зайнятий відповідальною роботою, — відказав я, — і не можу тягатися по судах. До того ж випадок цей не має відповідного у світовій нотаріальній практиці. Можете звернутися в конгрес і вимагати прийняття закону про поправки до заповітів у разі перетворення спадкоємців на тварин. У документі міс Уенслі ніяких застережень нема: містеру С. Х. Шейкеру і все, хай навіть він був би шизофреник, динозавр чи навіть барило нафти!

Ви пам'ятаєте, скільки мільйонів залишив своїй вівчарці покійний Айзек Бернуалл? Та й не він один так учинив! Для заспокоєння можу додати, що інститут, який піклується про містера Шейкера, аж ніяк не збирається витратити спадщину на гульню! Частину грошей одержить місис Шейкер із сином, решта піде на утримання спадкоємця. Якщо “зацікавлена сторона” поводитиметься тихо й покаже відповідні документи, вона теж не програє. Це все, що я маю сказати вам.

— Але як ви доведете тотожність зниклого містера Шейкера з цією страхітливою рептилією?

Я відкрив стіл і подав йому силу фотокарток. Що уважніше розглядав їх “представник”, то більше пітнів його качиний ніс. Нарешті він віддав мені фотокартки, підвівся й пішов, пообіцявши зайти через кілька днів.

Десь біля двох годин ночі ящір утік з інституту. Висадив броньові двері свого залу й вискочив на волю. Він часом кидався вночі на двері, але я мав певність щодо надійності дюймової сталі й поперечних кріпильних брусів. Однак містер Шейкер

розправився з усім цим. На гуркіт вискочив лікар Стар, який працював уночі в лабораторії, два його асистенти й охоронник з пістолетом. Ящір скакав вулицею, ніби гігантська лоба, в світлі неонових ліхтарів. Хтось верескнув, мов автомобільний тормоз. Засвітилося кілька вікон. Раптом біля наших воріт промчав джип воєнного зразка. Порівнявшись із ящером, ті, що були в машині, послали довгу кулеметну чергу. Містер Шейкер рикнув так, що затремтіла земля, і з розгону шмагонував хвостом по задніх колесах автомобіля.

Джип відлетів убік, немов консервна банка. З нього вискочило двоє й помчало тротуаром до наших воріт. Ящір, глухо рикаючи, поскакав за ними. Втікачі лементували, ніби їх оперували без наркозу. Лікар Стар із властивою йому спритністю послав охоронника й асистентів затримати злочинців, а сам кинувся навперейми ящери.

— Містере Шейкер! — закричав він. — Верніться в свій зал, і я дам вам тисячу літрів молока й тонну найкращої яловичини!

Ящір одразу “протверезився” й вернувся. Стар промив його рани (вони були неважкі) й подзвонив мені. Ми оглянули вибиті двері: виявилось, що замок хитромудро зіпсовано автогенним пальником. Ящір, можливо, тільки зачепив двері хвостом чи лапою. А потім, опинившись на волі, вирішив навідатися... Куди? Хтозна. Може, на свою колишню квартиру або в Патерсон?

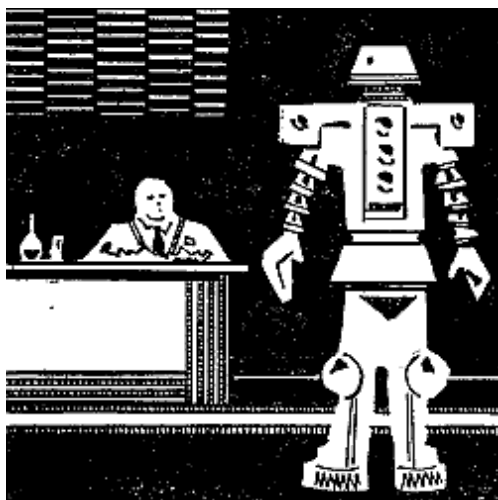
Затриманих відвели куди слід. Маю підозру, що вони у якійсь спілці з качконосим “представником”.

Ну, з цим усе. Сьогодні я йду вечеряти до місіс Шейкер. Має повернутися її син Пітер, він дуже хоче познайомитись зі мною... Що б йому купити?

Повідомлення агентства “Уорлд ревью” від 6 грудня 2078 року.

Цікавий випадок стався в Північноамериканському Біологічному Центрі. Відомий генетичний курйоз шістдесятих років минулого століття — “псевдоящір Стирлінга”, що проживав досі в спеціальній вольєрі Центру, — став виявляти властивості розумної істоти. Називає своє ім'я з допомогою азбуки Морзе, запитує про Джоан, Шелл і Говарда, йдеться, певно, про дружину Стівена Шейкера, його коханку Шелл Уенслі та небожа Говарда —

про них згадується у відомому “щоденнику родини Шейкерів”. Учора ящір робив спробу писати передньою лапою на піску в кутку вольери. Вчені гадають, що у псевдорептилії почався зворотний процес перетворення...

В. Михановський

УДАЧА

Шеф, крутячи в руках мельхіорову запальничку, досвідченим оком пронизував відвідувача. Дивний суб'єкт! Нагрудний номер, антена — все як треба. Плечі квадратні. Такі атлети тепер у ціні. Можна було б, звичайно, взяти його. Десь ближче до випромінювання. І подалі від інспекції, яка останнім часом втручається куди не слід. Слухаючи одноманітний млявий голос відвідувача, шеф злобливо подумав про своїх споконвічних ворогів з інспекції. Їх, бачте, хвилює безпека цих білкових телепнів! Не вистачає солдатів для армії! А хто ж, вибачайте, полізе під нейтронні пучки?

Щоправда, примусити білкового телепня не так уже й важко. Кілька катодних розрядів — бажано в потилицю — і він стає покірний, мов ягня. Хоча це й не зовсім за правилами, проте вигідно.

Але щоб добровільно, як цей?

Шеф знову зиркнув на відвідувача. Страшенно потрібний фокусувальник на нову схему. Автоматика влетить у копійку. Люди? Їх до біса, тих, що пропонують свої послуги майже задарма. Та й інспекцію обдурити з ними набагато легше. Але ж занадто це не довговічний матеріал — людина. І навчати новачка — не так уже й просто.

Безумовно, для ділянки “той світ” найліпше взяти білкове дурило. Та куди там! Послухати тільки цих демагогів з інспекції, так треба зняти з себе останню сорочку “нашим молодшим братам”.

А що, як дійсно спробувати?

Шеф зморщив лоба. Цей зайда ніби не схожий на провокатора. Трохи блідий, мабуть, серце зупиняється. Ну, то нічого — зайвий акумулятор для нього знайдеться. В крайньому разі потім відпрацює.

— До речі, як тебе звуть? — запитав шеф.

— Прізвище? — розгублено перепитав відвідувач, хитнувши антеною.

— Ну, як тебе нарекли на біоцентрі, коли зліпили?

— Вибачте, бос... я не дочув... енергія наприкінці... Моє прізвисько — Рижик.

— Дивне прізвисько! Мені такі не траплялися, — кивнув шеф.

— Це мене прозвав вихователь на учбовому полігоні, — сквапно пояснив Рижик, запобігливо усміхаючись, — з того часу прізвисько й пристало.

“На його щоки дали першокласний пластик, — подумав шеф. — Яка тонка міміка! Вона відображає кожен рух думки”. Шеф навіть відчув щось схоже на жалість, згадавши, що цей чудово навчений робот скоро підпаде під смертоносне опромінювання.

— Працювати доведеться в дві зміни, — сказав бос. — Компанія поки що не має другого фокусувальника по нейтрино. Зате жетонів матимеш удвічі більше. А відпочинок тобі ні до чого, так?

— Не зовсім, містер...

— Як це? — очі шефа від здивування полізли на лоба.

— Мені інколи потрібно розслабити м'язи, щоб не втратити рівноваги.

— І часто?

— Ні, хоча б раз на добу...

— Ну, це ще не біда. Гаразд, беру тебе, роби, — закінчив шеф. — Компанія добре заплатить. Завтра о шостій ранку можеш заступати.

Та Рижик не квапився йти.

— Чи не можна мені зараз одержати аванс? — сказав він. — Хоча б десяток жетонів...

— Гм... аванс, — повторив шеф і підозріло глянув на співрозмовника. — А навіщо він тобі?

— Бачте, бос... Я збирався зайти в радіомайстерню... Блок пам'яті підводить.

— А! Це добре, — погодився шеф. — Робітник завжди повинен дбати про своє здоров'я. “І тебе не доведеться

ремонтувати за рахунок компанії”, — додав він у думці. Бос був задоволений.

Рижик дивився на шефа, чекаючи відповіді.

— Гарзд, іди до каси за своїми жетонами, — великодушно дозволив бос. — З богом, до завтра! — І він потягнувся до відеофона, щоб дати відповідне розпорядження.

Робот повернувся і вийшов з кімнати.

* * *

На порозі холу адміністративного корпусу з'явилася постать з квадратними плечима. Тримаючись за вищерблені гранітні поручні, вона спустилася вниз і, похитуючи головою-антенною, попрямувала до виходу.

— Диви-но, — підштовхнув Гунмор напарника, — крокує, ніби господар.

— Багато собі дозволяють ці білкові тварюки, — озвався напарник, сплюнувши.

— А людей он викидають за ворота, — додав Гунмор.

— Де вже людині за ними поспіти. Мені розповідав один з четвертого відділу, що білкові телепні втоми не знають.

— Вони працюють, доки не спиниться серце.

— А ти хіба не так само працюєш на Уестерн? — сумно мовив напарник.

— Не базікай казна-що, — урвав розмову Гунмор. — Навкруги шпики компанії... Ач, яка хода!

Останній вигук стосувався постаті, яка, обминаючи клумбу з рудими красолями, прямувала до воріт.

— Ех, моя б воля... — крізь зуби процідив напарник, направляючи лазерник у роботову спину. — Ось його поставлять до конвейєра, а якогось хлопця наладять завтра в три вирви...

— Не дурій, — сказав Гунмор, відводячи вузький, мов соломинка, ствол зброї. — Може, й не вони в усьому винні...

На тротуарі постать чомусь зупинилася й оглянулася.

По приморському шосе нескінченною вервечкою мчали реактивні автомобілі, пузаті лімбузи на повітряних подушках,

гоночні мальки та різний механічний мотлох.

Робот кілька хвилин постояв, мабуть, вивчаючи характер руху.

— Чого б йому не перестрибнути дорогу? — здивувався Гунмор. — Якихось двадцять ярдів. Я бачив: у нас на учбовому полігоні вони стрибають, ніби коники.

— Очевидно, стара конструкція, — зауважив напарник.

А робот усе ще стояв край дороги.

— Може, в нього аж занадто цього... Як його інсти... Ну того, що їм прищеплюють, як тільки зліплять... — висловив припущення Гунмор.

. — Інстинкту самозбереження, — підказав освіченіший напарник.

— Еге ж. Таке бува. Трапляються і серед них браковані екземпляри.

— Чого ж їх не знищують?

— Навіщо? — відказав Гунмор. — Вони можуть працювати, як інші. А платять їм менше, оце й усе.

Тим часом робот, минаючи машини, перейшов дорогу і заглибився в скверик.

— Амінь, — сказав Гунмор, коли квадратна постать зникла з очей.

У сквері поведінка робота різко змінилась. Він усе прискорював кроки і, нарешті, побіг пустинною платановою алеєю.

Одразу за поворотом на лаві сиділа жінка. Вона швидко підвелась, побачивши робота.

— Удача! — вигукнув той і простягнув жінці жетони.

— Як багато, боже!..

— Двадцять, — недбало кинув він.

— Але ж це роб-жетони, — розчаровано мовила жінка. — А грошей не дали?

— Навіщо вони роботів? Та не сумуй, Рейч, жетони — теж непогано, ми їх обмінємо на гроші.

Молоде обличчя жінки розквітло усмішкою.

— Бачиш, Рижіку, моя ідея торжествує, — сказала вона. — І не дарма ти зіпсував усі мої картонки.

— Я завжди казав, що ти в мене розумниця.
— Так, а що там за робота? — схаменулася Рейч.
— Щось пов'язане з дешифровкою.
— Коли приступаєш?
— Завтра.
— Чудово. А робота небезпечна?
— Дурниці, — голосно сказав він. — А знаєш, яка важка ця вдяганка, що ми зліпили, дідько б її взяв!

Він з огидою жбурнув на лаву масивний шолом та антену. Зняв бутафорські квадратні плечі, сіру робохламиду й картонний кружечок, розмальований під фотоелемент.

— Тепер можна й спочити, — сказав він. — Мені просто млося від голоду. Ходімо швидше до автомата, відсвяткуємо нашу удачу.

Л. Шиян

СКЛЯНІ ГУБКИ

— Ти обіцяв... — сказав син.

— Скляну губку... Пам'ятаєш? Ти казав: вони живуть глибоко-глибоко, на самому дні океану. Ти обіцяв мені...

* * *

Борис любив стару верф... Любив той неспокій, що вирував тут од раннього ранку й до пізнього вечора, любив спалахи електрозварки і журавлині шиї підйомних кранів. Звідси рушали в плавання новонароджені кораблі. Звідси стартуватиме і його мрія...

Поки що все йшло за планом. Борис міг бути спокійний. Міг... якби не та несподівана зустріч...

Це сталося кілька днів тому, коли він і Сашко Кольцов спустилися в батискафі на глибину три тисячі метрів. Вони вже збиралися підніматись, як раптом Борис побачив оте виблискуюче щось... Воно промчало повз ілюмінатор — величезне, пласке, мов тінь, — і ззаду повис вогняний шлейф. Потім усе зникло.

Він встиг лише вигукнути: "Сашко! Мерщій!" Та було вже пізно.

Тепер він відчував себе сліпим. Безпорадно озирався у темряві. Ждав відповіді, а її не було...

У пам'яті лишився ніби опік. І звав якийсь голос — тихий, упевнений...

Борис мимоволі зітхнув, провів рукою по обшивці. Ось його надія. Корабель... Його недоспані ночі, змучений, палаючий мозок. І потім, як світанок, — близька радість... А головне — попереду.

Скоріше б спуск. Залишились дрібниці, два-три дні роботи.

Він уже бачив себе в океані. Не поплавцем на прив'язі. Не випадковим гостем, змушеним раз у раз підніматися до поверхні. Наче черепаха за ковтком повітря. Ні, він бачив себе мешканцем океану — вільним, стрімливим, нестримним. Таким, як дельфіни, як риби...

Догоряв вересень. Сонце було в павутинні. І золотилася, уся в жовтих кленах, набережна, золотилося судно, схоже на підводний човен-малютко... І червоніла смага на обличчях монтажників.

А далі — на повні груди дихав океан. Звідти дув вітер.

Борис перевів погляд. За доком височіли корпуси Інституту біоніки. Тут працювали конструктори й біологи. Тут техніка навчалась у природи.

В думці він перебіг очима табличку “Відділ реактивного руху”, поволі відчинив двері...

Половину приміщення займав басейн. Його було розділено щитами на кілька відсіків. У зеленавій воді, наче білі привиди, погойдувались медузи.

Одну з них щось потривожило. Тієї ж миті драглисте тіло стиснулось. Поштовх — і медуза ковзнула вниз. Крізь прозору перегородку блимнула на неї оком каракатиця...

У вікна широкими смугами падало світло. Сонячні зайчики стрибнули на столи, прилади, моделі. От спалахнуло його судно. Погасло. Мабуть, набігла хмаринка.

В кутку хтось схилився над акумулятором. Картата сорочка, гострі, худі лопатки, волосся йоржиком.

“Сашко...”

* * *

За вікном у сутінках кружляло листя. Вітер зривав його з старого клена, кидав у шибки, а воно шепотіло: не треба... не треба...

Жовтий лист залетів у лабораторію і ліг Борисові на плече.

Вони були вдвох — Борис і Кольцов. Треба було перевірити силову установку. Востаннє.

А пам'ятаєш, Сашко?.. Навесні... Установка примусила скоротитися м'яз... І ми стояли розгублені, ще не вірячи... Та штучний м'яз скоротився знов. І ти випнув колесом груди й тричі прокукурікав. А потім вигукнув, розмахуючи руками: “Це ж начебто серце!.. Краще за моє, невралгічне... Борько, віддай! Ти собі зробиш інше...”

Зробиш... Ніби його це не обходило. Скаже ж таке... Адже це Сашко запропонував — силова установка на зразок мітохондрій. Так, так, на зразок тих овальних тілець, які є в кожній живій клітині — і наче дивні хімічні фабрики перетворюють енергію поживних речовин в енергію, що скорочує м'яз.

Сашко радів із своєї ідеї, мов хлопчисько.

“Хлопчисько. Хлоп'яцтво...” Хто це сказав? Ніби вдарили батогом... А-а, це на вченій раді. Маленький гнилозубий стариган. Як він бризкав слиною. “Що я чую? Яка нісенітниця! І мене хочуть запевнити, що таке судно — цей... цей м'яз буде плавати?! “Біологічний двигун...” Пробачте... е-е... товаришу Коваль, але казки подобаються тільки дітям”.

його скрипучого голосу Борис не забув і досі...

Суха крейда кришилася в пальцях, сипалася на рукава... А він схвильовано, розгонисто креслив основні вузли корабля, м'язові тяжі... І — розрахунки, розрахунки...

На дошці вимальовувалось довге торпедоподібне тіло. Воно скидалося на кальмара. І не дивно. Адже саме глибоководний кальмар послужив прообразом судна. Це була жива модель.

“На яке пальне ви розраховуєте?” — запитали з першого ряду.

І він відповідав. Може, трохи плутано, забуваючи про деталі, але йому здавалося, що його зрозуміють. Мусять зрозуміти.

Ні, ніяких запасів пального. Вони не потрібні в морі. За пальне правитиме біомаса — риби, молюски, планктон. Судно має гнучкі пластмасові щупальця. Так, фотоелементи, чутливі рецептори... Здобич перетравлюється у спеціальному апараті. Це неважко, хіміки знають.

Енергія?.. Фосфорорганічні сполуки... акумулюються в силовій установці. Вона примушує скорочуватись м'язи... Так, з полімерів. У кілька шарів. Вони утворюють ніби каркас судна...

Він хотів ще сказати про нервові стовбури, але раптом помітив у кутку Сашка і за-тнувся.

Кольцов сидів біля стіни блідий, готовий до бою. І, як ніколи, войовничо стирчав на голові в нього йоржик...

— Ти пам'ятаєш, Сашко?.. На вченій раді?..

Кольцов випростався, стомлено усміхнувся.

— Пам'ятаю... Я все пам'ятаю, Борисе. І, задумливий, повернувся до вікна:

— Які сьогодні яскраві зорі!..

Зорі зазирали у вікно. Осінні зорі... чисті, холодні...

* * *

Синій колір дедалі густішав. Спочатку все навколо було блакитне, світле. А тепер — синява. І вже вгадувався внизу таємничий, сліпий морок.

“Я ждатиму тебе, — сказав на прощання син. — Тільки не забудь про скляні губки”.

Борис мовчки дивився в ілюмінатор.

Що ж, усе скінчилося непогано. Хоч він доволі спочатку понервував. Неспокійний ранок, чекання... Спуск мало не відклали. Адже Кольцов, який мав плести разом з ним, несподівано захворів. Шкода Сашка... Знов у нього щось із серцем...

Сріблястий “Кальмар” беззвучно линув униз. Все глибше... глибше. Ритмічно стискалися велетенські м'язи, і Борис майже фізично відчував, як всмоктується в отвори вода.

Йому здалося, що він повернувся звідкись здалеку. Там, нагорі, — це тимчасово. Океан ждав його завжди... І в грудях підіймалась невиразна радість.

Червона стрілка глибиноміра повільно повзла по шкалі. Дві тисячі шістсот... дві тисячі сімсот...

Зовсім поруч спалахнуло щось рожеве, стрімко понеслося вниз — і згасло. Наче покотилася зірка. Потім замерехтіли фіолетові вогники. Хтось ніс крихітні факели.

“Креветки”, — впізнав Борис, напружено вдивляючись у темряву.

Він простяг руку, щоб увімкнути прожектор, і не встиг... Тісну каюту раптом затопило примарне голубувате світло. Борис різко повернувся до ілюмінатора і заціпенів. Ось воно... Це мало статися. Він недаремно чекав. З того дня, коли спускався з Кольцовим у батискафі...

Попереду рухалась темна величезна маса. Наче ранкова роса, мерехтіли на ній численні голубі вогники. А ззаду спалахував, пульсував вогняний шлейф.

“Воно не схоже на тварину... — ця думка вразила Бориса. — Ніби... корабель... Ні, ні. Маячня!..”

Загадкова істота повернулась і почала зникати з очей. Борис гарячково рвонув важелі керування.

“Не треба... Небезпечно...” — ніби шепнув хтось поруч. Та Бориса охопив азарт погоні...

“Кальмар” недарма скидався на торпеду.

Відстань скорочувалась щосекунди. Все ближче сяюча маса...

Несподівано вогняний шлейф описав дугу. Борис не встиг зрозуміти, що сталося, як живе пружне місиво ринуло на судно. Яскравий спалах... тріск обшивки... Дивний болісний стогін...

Судно жбурляло, наче іграшку. Якимсь чудом Борис включив захисні щупальця. Та вони були безсилі... З передавача потягнув дим.

“Розчавить... Як горіх...” — подумав.

І враз усе скінчилося. Перестало трясти, посвітлішав ілюмінатор... Борис кинувся до нього.

Голубі росинки танули в безодні. І звивався палаючий хвіст. Ніби дражнив і кликав за собою...

І тоді щось сталося з “Кальмаром”. Щось незрозуміле... Судно стрімко ринуло вниз. Само. Мов розлючений звір... Знову почувся дивний тужний звук. Ніби лопнула туга струна.

І стало ясно: насувається щось безглуздо-страшне, неминуче...

Так вир тягне на дно все, що потрапить у його спраглий, широкий зів... Мертве і живе...

Марно намагався Борис зупинити судно. Воно не слухалося.
Вниз... вниз... каменем падав, летів "Кальмар". Навздогін
примарі. У безвість...

* * *

Вони чекали на нього.

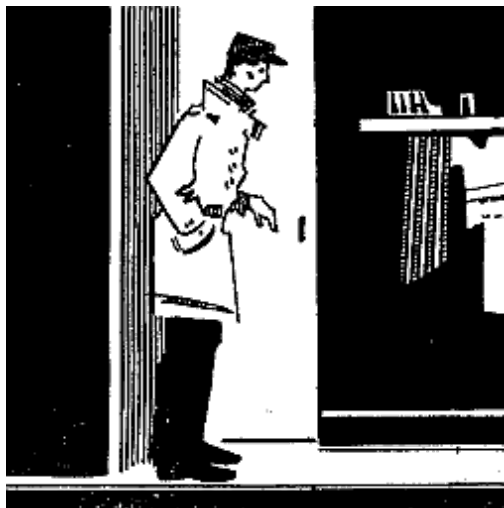
Жало прожектора вдарило у дно і вихопило з темряви
спочатку одну, потім ще і ще... Скляні губки... Нерухомі,
загадкові, мов таємниця. І, як таємниця, доступні лише
небагатьом.

Вони чекали на нього. І рушили назустріч.

...Та людина не хотіла здаватися. Доки не склепляться
повіки... Хіба здаються ті, що йдуть першими?

І розгорялась вогнем остання віра... Він повернеться нагору!
Туди, де блакитне небо. Де сірооке хлоп'я жде чудну скляну губку.

Повернеться... Щоб побачити на обличчі хлоп'яти широку,
щасливу усмішку.

Л. Сапожников

СТИМУЛЯТОР ЕМОЦІЙ

— Все надзвичайно просто, — сказав професор Кувиркот після третьої чарки коньяку. — Душевний стан людини є функція природних умов, в яких вона перебуває. Змінійте колір неба над її головою від лазурового до свинцево-сірого, і ви одержите цілу гаму настроїв — від задерикуватого до безнадійно похмурого. Насичуйте повітря замість аромату троянд сірководнем, і ви відіб'єте у закоханих будь-яке бажання милуватися місяцем в алеях Сентрал-парку. Соснові ліси настроюють нас на трохи урочистий лад, метушливі вулиці великого міста стимулюють злобу і дратливість, а пейзажі південних морів схиляють до лінощів і філософського погляду на життя.

Ще Піфагор розумів, що душевним станом людини можна керувати. Він намагався робити це за допомогою музики: особливі мелодії від гніву, особливі — від заздрощів, особливі — від поганого настрою. Я не ідеаліст, Браун. Мої засоби грубіші, але й надійніші. Хімічний склад повітря, електромагнітні поля, видимі й невидимі випромінювання, температура, тиск — ось той смичок, яким я видобуватиму будь-які звуки із струн людської душі.

— Ваша ідея, професоре, справді дивовижна, — обережно відставив свою чарку Браун, — але мені здається, що ви ігноруєте...

— ...особливості індивідуума? Будьте спокійні, адже вони визначають тип функціональної залежності, не більше. Чесному флегматику, закоханому в Гете, потрібен один комплекс природних умов, а злодійкуватому сангвініку, який не має уяви про Фауста, — інший, та обидва вони ридма ридатимуть або заливатимуться щасливим сміхом, якщо я, професор Кувиркот, цього захочу. Я можу перевернути всі уявлення про добро і зло, зробити Каїна жертвою, а Авеля вбивцею. Нема підлоти й благородства, боягузтва і героїзму, людиноненависництва й

любові до людей, — існують лише функції, що залежать від природних аргументів, які, в свою чергу, підвладні мені.

Я бачу, Браун, ви злякані. Мені теж іноді стає страшно. Я думаю над тим, що буде, коли мій винахід вийде за межі цієї квартири.... Ви щось намагаєтесь пригадати? Чи не номер відеофона психіатричної лікарні? Будь ласка, Терпсихора-16, але вам не доведеться туди дзвонити. Я включив свій “стимулятор емоцій”, і ваш страх зараз щезне, недовіра — теж, ви будете слухати мене, як старанний студент, боячись пропустити хоч слово.

Ось так, добре. Будьте ласкаві, подайте мені лимон.

Отже, дорогий Браун, у стінах і меблях цієї квартири сховано численні прилади— датчики. Автор поганенької популярної статті назвав би їх очима й вухами “стимулятора емоцій”. Варто гостю переступити поріг — “як поживаєте, професоре?”, вдих, “я радий вас бачити, професоре”, видих, — і розпізнавальному пристрою системи вже відомо тип його функціональної залежності. Потім я підходжу до рояля — він одночасно є пультом управління — і натискаю певні клавіші, задаючи цим номер емоції та її інтенсивність. Чорний клавіш — одиниця, білий клавіш — нуль; система одержує завдання безпосередньо у двійковій формі. Решта — справа виконуючого пристрою. Він створює в кімнаті комплекс потрібних умов, і ось уже переді мною не Аїк, не Боб, не Джордж, не Гаррі, а людина, душу якої я замовив!

Однак час не жде. Прочитайте, будь ласка, цього листа.

Браун спіймав себе на тому, що слухав професора з відкритим ротом, і, червоніючи, взяв до рук розпечатаний конверт: “Кувиркот, якщо ви не хочете великих неприємностей, приготуйте гроші. Я прийду до вас у суботу о 20.00”.

— Що це означає, професоре?

— Якийсь черговий шантажист. Але сьогодні я йому навіть радий. Нас чекає забавна мелодрама: негідник переживає гострий приступ порядності й великодушності наприкінці. Ви чуєте дзвінок, Браун? Сидіть, робот відкриє сам.

До кімнати, тримаючи руку в кишені, увійшов миршавий суб'єкт із довгою шиєю і бігаючим поглядом.

— Ви одержали мого листа? — запитав він не вітаючись.

— Авжеж, любий, сідайте, — відповів професор.

— А це що за тип?

— Це мій новий асистент містер Браун, ви його можете не соромитись.

Гість сів, не виймаючи руки з кишені.

— Так от, Кувиркот, я з Особливої служби. У мене є факти, які вам можуть дуже нашкодити. Мій обов'язок — передати їх начальству, але я вважаю за краще владнати справу з вами по-джентльменськи.

— Ви правильно вважаєте, сер, — сказав професор. — Я готовий купити ці факти. Але... чи не можна ознайомитися з товаром, який ви пропонуєте?

— Можна. Пані Крабб, власниця рибного магазину, повідомила, що ви постійно купуєте в неї ікру. Як по-вашому, скільки коштує цей цікавий факт?

— Ну, в усякому разі не дорожче, ніж банка з-під ікри.

— Ви жартівник, Кувиркот! Цей факт обійдеться вам у сто монет. Адже ікра, візьміть до уваги, завжди одного й того ж кольору — червоного. Помічено також, — продовжує гість, — що, переходячи вулиці, ви обов'язково оглядаєтесь наліво. І лише потім направо. Вам зрозуміло політичне значення цієї процедури?

Крім того, за даними Національної асоціації колекціонерів, вами зібрана унікальна колекція самоварів! Їхніх самоварів, до речі.

— Так-ак, — замріяно промовив професор, — товар хороший, загорніть. Але ви, бідолохо, не знаєте й половини фактів, за які мене можна притягти до відповідальності. Вони вважають, що Земля кругла, і я, уявіть собі, теж. Вони вважають, що сонце підіймається на сході, і я, з вашого дозволу, певен у цьому. Вони вважають, що людина і походить від мавпи, і в мене немає з цього приводу ніяких ілюзій, особливо зараз. А тепер забирайте свої шістсот монет — я правильно зрозумів вашу таксу? — і можете йти.

Професор кинув на стіл гроші, потім круто повернувся до рояля і взяв кілька бурхливих акордів. Гість згріб гроші лівою рукою і нерішуче позадкував до виходу. Відчувалося, що він

болісно про щось думає. Ось він зник за дверима, Браун зірвався на ноги.

— Спокійно, Браун, — зупинив його професор. — Я гарантую вам великодушний порив цієї сволоти!

І справді, гість знову з'явився на порозі. Обличчя його зберігало сліди важкої внутрішньої боротьби, на лобі виступив піт.

— Кувиркот, — сказав він, — помічено: шоранку ви встаєте з лівої ноги. З будь-кого іншого я взяв би ще сто монет, але ви гарний хлопець, давайте половину!

М. Дашкієв

МАФУСАЇЛІВ НАЩАДОК

Хто він був — великий учений чи дрібний шахрай, обранець долі чи найнещасніша в світі істота? Де кінчались його тверезі, хоч і надто оригінальні, умовиводи і де починалося гарячкове маячіння? Звідки він з'явився і куди зник отой миршавий чоловічок, який так пихато заявив, що він — найстаріший мешканець Землі і проживе найдовше за всіх?

Я запитую про це не дарма. Навіть коли я став жертвою містифікації, навіть коли то був спритний пройда, якому тільки й треба було, що попоїсти на мій кошт, я все одно вдячний йому за те, що він привернув мою увагу до однієї з найцікавіших проблем науки. І хай ота пекуча рідина, якою він пригостив мене три з половиною роки тому, зовсім не “еліксир безсмертя”, а, можливо, якийсь невідомий наркотик, — дія того препарату була справді надзвичайна, і шкода, якщо його не дослідять вчені. Словом, розповідаючи цю історію, я плекаю надію на ще одну зустріч з “Мафусаїловим нащадком”, як назвав себе мій випадковий знайомий, приховавши своє справжнє ім'я.

Ми познайомились у дуже прозаїчній обстановці, яка, здавалося, абсолютно виключала всяку можливість надзвичайного. Моя несподівана доля якось занесла мене в невідоме селище, розташоване на автостраді Харків-Київ. Я розрахував бути там кілька днів, але впорався за кілька годин і, не знаючи, куди себе подіти, знемагав від нудьги на автобусній станції, чекаючи на київський експрес. Саме там, у буфеті, допиваючи другий кухоль несмачного теплого пива, я й перехопив голодний погляд підстаркуватого чоловіка в блаженському вбранні.

Він дуже вирізнявся серед інших пасажирів. Правда, зовнішність у нього була аж надто звичайна: зморшкувате обличчя з гостреньким червоним носиком; сивуваті пасма

чг волосся; люстриновий піджачок — ну просто п'яничка-рахівник з якогось периферійного колгоспу та й годі. Але вражали

його очі: дуже виразисті, жваві й надто молоді. Коли той погляд ковзнув по мені, я підсвідомо відчув, що ця людина — надзвичайно спостережлива. За якусь частку секунди було оглянуто і мене, — з п'ят до голови, — і мій портфель з блокнотом та самопискою, і недоїдений “залізобетонний” шніцель, і недопитий кухоль пива. І не тільки оглянуто, а й зважено й оцінено з відповідними висновками.

“Цікавий тип! — подумав я за професійною звичкою письменника пригодницького жанру. — Мабуть, такі очі мусить мати най-кваліфікованіший шпигун. А втім, ні. Він би зрадив себе такими очима”.

Кортіло запросити чоловіка до столу, чимось пригостити. Проте було якось незручно, і я, щоб зав'язати знайомство, запитав у нього щось неістотне. Він відповів, присунувся ближче.

— Чи не хочете пива?.. Правда, тепле.

— Ні. Спасибі... — він пересів до мого столика. — Не п'ю і вам не раджу... А от коли б... коли б ви почастили мене обідом — був би дуже вдячний.'

— Власне, я й сам хотів вам запропонувати. Але...

— Я не задарма. Я заплачу вам хорошим сюжетом. Адже ви письменник, так?

— Вгадали.

— Застерігаю: мій обід коштуватиме дорого, бо апетит у мене великий... А втім, у вас аж сто сорок сім карбованців сорок п'ять копійок.

— Помілились на сотню.

— Ні, ви просто забули, що у вашій записній книжці, за обкладинкою, лежить сотенна.

Я недовірливо витяг записну книжку, розгорнув... і здивовано знизав плечима: справді з-за обкладинки ледь визирав ріжечок купюри. Коли я її туди запхнув?.. Далєбі, не пам'ятаю.

— А тепер перевірте: у лівій кишені вашого піджака лежать чотири десятки, у правій кишені штанів, у гаманці, — п'ятірка, два карбованці, три гривеники, два п'ятаки і п'ять копійок... Ваш автобусний квиток, який ви шукали і не могли знайти, лежить у блокноті між третьою і четвертою сторінками. У вашій самописці — фіолетове чорнило, хоч ще вчора було чорне; позавчора ви

вдвох з кимось були в кінотеатрі — восьмий ряд, п'яте й шосте місця; днями вас запрошували на нараду письменників-фантастів; у вас є приятель на ім'я Іван, його телефон Б 2-64-56; ви автолюбитель, і два місяці тому автоінспектор пробив вам дірку в талоні, у вас...

— Годі, годі! — замахав я руками, маскуючи удаваним жахом своє справжнє збентеження. — Ви хто — новітній Шерлок Холмс?!

— Надто дрібний масштаб для порівняння! — пхикнув старий. — Якщо й порівнювати, то хіба навпаки.

— То дозвольте, ж дізнатись, хто ви.

— Настане час, коли моє ім'я гримітиме на весь світ. Але це буде пізніше. Пізніше... А зараз — навіщо воно вам?.. Коли хочете — звіть мене “Мафусаїловим нащадком”, був такий біблійний персонаж, що поставив рекорд довголіття. Я — найстаріший з усіх людей Землі, мені щонайменше тисяча років!

— О, ви чудесно збереглися, як на ваш вік!

— Іронізуєте, мій молодий друже? Даремно!.. От якщо ви згадаєте про нашу домовленість і замовите мені три обіди — я розповім вам таке, що у вас одразу ж зникне бажання кепкувати з мене...

— Перепрошую! — я подався до буфетниці замовляти страви.

Хто він, оцей “Мафусаїлів нащадок”?.. Циркач-пенсіонер, якийсь там колишній “маг і чаклун Бен-Алі”?.. Актор-гіпнотизер, що звик морочити голову своїм довірливим знайомим?.. Чи просто дрібний аферист?.. На божевільного він не скидається: навпаки, його очі свідчать про гострий аналітичний розум і сильну волю. А вгадав він усе вірно, включно по дірки в талоні.

Аби “Мафусаїлів нащадок” не закинув мені скупості, я замовив здивованій буфетниці потрібний комплект усіх страв убогого меню і повернувся до свого столика. “Найстаріший мешканець Землі” доїдав мій шніцель.

— Сподіваюсь, ви мені пробачите, — сказав він соромливо. — Я дуже захотів їсти. Мені треба надзвичайно багато їсти, це моє найбільше лихо.

Звичайно, я сказав, що це — дрібниця і що зараз принесуть обід.

“Мафусаїлів нащадок” доїв, утерся засмальцьованою хустинкою і ще раз блискавичним поглядом пробіг по моєму обличчю, ніби зважаючи, що саме і в яких межах можна мені розповісти.

— Я почну здалеку, — сказав він неголосно. — Скажіть, чи замислювалися ви над питанням про час і простір?.. Ні, не в звичайному розумінні і не в аспекті теорії Ейнштейна, а так би мовити, в ідеальному плані: як відбиваються час і простір у людській свідомості? Ось ви вже людина немолода. Скажіть, хіба ви не повторювали услід за своїми батьками: “Ой, як швидко збігають літа?”

— Повторював, звісно.

— А чи не здається вам, що з кожним роком час прискорює свій рух?.. В дитинстві день довжелезний-предовжелезний: і набігаєшся, і напрацюєшся, і насмієшся, і наплачешся, — а сонечко все ще сяє над обрієм. Дуже хочеться вирости, а воно — не ростеться... Та ось ви виростили — і все пішло по-іншому. Не встиг озирнутись — та й день минув; сюди-туди — а тиждень мов корова язиком злизала; тиждень по тижню — та й місяця немає. І так рік за роком немов скочуєшся з гори на ґринджолах, все швидше, швидше й швидше. А коли надійде остання мить, схопишся за сиву голову і заволаєш: “Господи, та хіба ж я жив?! Промчали літа, немов коні буйногриві!” Кажете, час тепер такий прудкий?.. Е, ні: і прадіди наші зітхали, що життя збігло швидко, і правнуки зітхатимуть, коли постаріють... Кажете, дорослому більше клопоту... А спробуйте-но відтворити день першого-ліпшого хлопчиська. Та з вас сім потів зійде, а ви так і не встигнете і в школі побувати, і уроки приготувати, і яблук нарвати, і книжку почитати, і в річці покупатись, і... Е, та хіба все перелічиш!.. Але, може, дорослий не помічає плину часу тому, що надто захоплюється працею?.. То можу сказати вам: як це не дивно, а найшвидше час лине там, де, здавалося б, мав повзти слимаком — у в'язниці! Строк попереду довгий-предовгий, сидиш-сидиш, а він, клятий, ніяк не зменшується. А озирнешся назад — ніби вчора потрапив сюди.

— І як же ви це пояснюєте? — не втримався я.

— Стривайте, я ще не закінчив преамбули... Отож люди весь час нарікають, що життя надто коротке. Сімдесят — замало, давай нам сто! Але запитайте сторічного — і він вам так само відповість, що і незчувся, як збігли літа... Тож який сенс має довголіття, якщо людина нездатна раціонально використати час свого існування?

“Мафусаїлів нащадок” урвав свою лекцію, бо до нас підходила офіціантка з першою партією замовлених мною страв. Він пожадливо з’їв повну тарілку борщу і аж тоді сказав:

— Скажіть, чи не співчували ви метеликові-одноденці? Мовляв, бідолашний, не встиг народитись — і помирай...

— Не замислювався над цим питанням, — засміявся я.

— Шкода. Письменник мусить замислюватись. І мав би зрозуміти, що для такого метелика оті кілька годин існування цілком рівнозначні довжелезному життю людини; його кожна секунда така ж змістовна, як для нас з вами доба... Починаєте розуміти, в чому суть?

— Щиро кажучи, ні.

— Тоді — з іншого боку. Чому в дитинстві час тягнеться повільно? Та тому... що для дитини все незвідане, нове. Її пам’ять пожадливо вбирає все побачене й почуте; ще не захаращений мозок працює чітко і на першу вимогу може відтворити весь ланцюг подій. На оце відтворення асоціацій нервовій системі потрібні тисячні частки секунди, але саме вони і є масштабом часу для нашої свідомості... А тепер візьміть дорослого. Для нього несподіванок уже немає. Увага нехтує давно відомими деталями, в пам’яті фіксуються тільки найважливіші події дня. А їх обмаль, процес пригадування триває вже не тисячну, а мільйонну частку секунди. От і здається, ніби день промчав, як метеор... І що одноманітніше ваше життя, то швидше воно промчить. Згодні?

Я слухав, мов зачарований. Оцей миршавий чоловічок, який так пожадливо й неохайно глитає несмачний обід у негостинному буфеті автобусної станції, вдирався у найпотаємніші нетрі філософії та психології. Я ще не міг осмислити, наскільки правильні його Я твердження, але висловлене ним вражало.

— Життя нам здається коротким тільки тому, що ми з літами втрачаємо свіжість сприйняття, тобто у нас слабшає пам'ять. Пам'ять! Це найцінніший дар вищого розуму, його найгостріший інструмент. А ми її зовсім не цінуємо, не бережемо. Ось ви здивувались, коли я “вгадав” кілька фактів з вашої біографії. А це тому, що ви просто забули, як, шукаючи автобусний квиток, — якого ви за хвилину перед тим поклали в блокнот, — ви витрусили на стіл з кишені і гроші, і запрошення на нараду фантастів, і два використані квитки в кінотеатр. Ви розгорнули посвідчення шофера-аматора і поморщились, дивлячись на пробиту автоінспектором дірку в талоні. Саме в ту мить з репродуктора долетіли слова про відкриття професора Чернова. Ви прислухались, роздратовано пхикнули і почухали потилицю... Чи пам'ятаєте ви все оце?.. Ні, ви забули! Забули все. і А я — пам'ятаю. Я можу відтворити в своїй пам'яті кожен ваш рух відтоді, як ви сюди зайшли. І коли я починаю пригадувати, мені здається, що я вас знаю дуже давно. Оця година, яка пізніше для вас видасться хіба секундою, розтягнулась для мене на тиждень... Тож скажіть, чи не правий я, коли стверджую, що я найстаріший з мешканців Землі і що я проживу найдовше, навіть коли б мені судилося загинути сьогодні?

— Це справді цікаво!.. — я був такий збуджений, що аж схопився. — Однак, на жаль, бездоганну пам'ять може мати...

— Хто завгодно! — сказав він з глузливою зверхністю. — Я дам вам кілька краплин свого препарату, і ви пересвідчитесь, що я не маніяк, а найвидатніший вчений світу. Не боїтесь?

Може, це було й нерозсудливо з мого боку, але я погодився на експеримент.

“Мафусаїлів нащадок” витягнув з кишені загорнену в ганчірку пляшечку з прозорою рідиною, скупю накапав з неї спочатку в свою склянку, потім у мою. Долив водою. Випив.

— Це я, щоб розвіяти ваші сумніви. Пийте.

Випив і я. Трошки запекло в горлі, та й усе.

— Дію препарату ви помітите незабаром. А я тим часом закінчу свою розповідь. Так от, я не дарма посилався на метелика-одно-денку. В організмі комах виробляється надзвичайно активний біокаталізатор, який у сотні разів прискорює всі нервові

процеси і надзвичайно загострює пам'ять людини. Ваші так звані “вчені” навіть гадки не мають, що є така хімічна сполука. А я зумів одержати її в чистому вигляді. Оце й усе моє відкриття... Ну?

Він дивився на мене гострими, пронизливими очима, і мені на мить стало моторошно. Однак я зразу ж оволодів собою.

— Ще довго чекати?

— Чекати? — перепитав він з посмішкою. — Краще скажіть, скільки ґудзиків на сукні в дівчини, що стоїть біля дверей?.. Ні, не треба дивитись, ви щойно позирнули на неї.

— П'ять, — відповів я цілком машинально і з подивом усвідомив, що бачу в своїй уяві дівчину всю до найдрібніших деталей.

У неї в руках підручник з фізики, зачіска — “кобилячий хвіст”, дівчина трохи збуджена, бо якимось дивно поглянула на хлопця, що п'є пиво в кутку. І цього хлопця я теж побачив, як на екрані, хоч і не дивився в той бік: сині очі, буйна чуприна, розстебнута сорочка, — не вистачає одного ґудзика; він удає, що не помічає дівчини, а його сусіда, веснянкуватий юнак, підморгнув йому і щось сказав.

Але найдивніше те, що, пригадуючи оці подробиці, я водночас цілком підсвідомо запам'ятовував усе нові й нові. Повз автобусну станцію промчав бензовоз, і я крізь вікно встиг помітити і його номер, і червоне обличчя шофера. Разом з тим у моїй пам'яті зафіксувалось кахикання бабусі біля вікна, уважний і насмішкуватий погляд “Мафусаїлового нащадка”, музична фраза, що лунала з гучномовця, і сам гучномовець, газета “Правда” в руках чоловіка за сусіднім столиком, — з усіма заголовками, номером і датою, — колір стін і підлоги приміщення.

Потік найяскравіших вражень був такий могутній, що в мене аж запаморочилась голова. Я відчував щось схоже на дивне сп'яніння; свідомість лишилася кришталєво-прозора, але довколишній світ невпізнанно змінився. Він став абсолютно новий, ніби побачений уперше. Час і простір змінили свої масштаби, пересунулись в іншу, незнану досі площину. А потім мені почало здаватись, що я сиджу в оцьому буфеті вже кілька днів, знаю все довкола, однак продовжую знаходити все нові й нові подробиці, які фіксуються в моїй пам'яті намертво, навічно.

Відтоді минуло понад три з половиною роки, але все, що трапалося зі мною того дня, я можу відтворити так, ніби це було щойно.

Ми довго розмовляли з “Мафусаїловим нащадком”... Довго?.. Власне, за “часом звичайної людини” хвилин сорок. Але для мене це тривало не менш як добу.

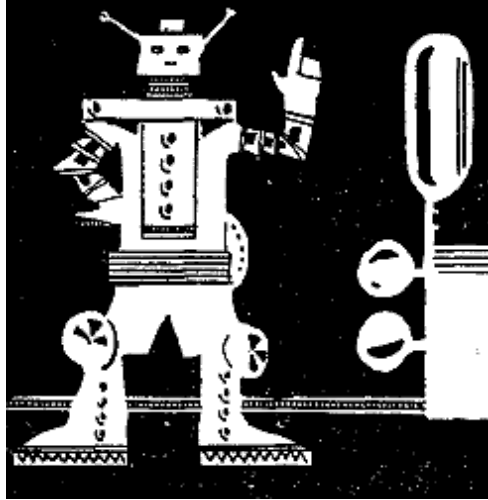
Відчувши мою повну підтримку, “Мафусаїлів нащадок” почав описувати рожеве майбутнє тих людей, які скористаються з його “еліксиру безсмертя”, як він назвав свій препарат. Я погоджувався, що новий біоката-лізатор, безперечно, можна буде використати на благо людства, однак вважав, що забудькуватість, на жаль, просто необхідна, бо, коли людина запам’ятовуватиме все, нічого не забуваючи, місткість мозку швидко вичерпається і індивідуум втратить здатність до подальшого розвитку.

Ми не встигли докінчити суперечку, бо надійшов мій експрес. На жаль, “Мафусаїлів нащадок” їхав у протилежному напрямку. Своєї адреси він не дав, бо, мовляв, ще ніде не влаштувався. Ми домовилися, що зустрінемося рівно через місяць о десятій ранку, на майдані Калініна в Києві.

З незалежних від мене причин я не міг прийти на побачення в призначений час. А “Мафусаїлів нащадок” не завітав до мене, хоч, звичайно, пам’ятав названу мною адресу. Всі мої спроби розшукати його згодом були марні.

Де він зараз, отой гостроносенький, миршавий чоловічок, з пильними, жвагими, надто молодими очима?.. Може, ще не закінчив свої дослідження, — якщо він таки справжній, хоч і нетитулований, учений? А може, загинув? Бо не можна ж отак нерозсудливо експериментувати з власним мозком... А може, блукає десь автострадами країни і заробляє на шматок хліба своїм філософствуванням?

Я не знаю цього, але сподіваюсь, що рано чи пізно, а таки зустрінуся з ним вдруге.

I. Росоховатський

НОТАТКИ ЛІКАРЯ БУРКІНА

Жартівливі оповідання

Мене звать Михайло Михайлович Буркін — це звичайнісінькі розпізнавальні символи. І професія у мене звичайна — кібернопліат-рія. Я лікую кібернетичні пристрої.

Щоправда, дехто вважає, ніби для цього я мушу відрізнятися від інших людей і мати те загадкове відхилення од норми, яке називають “іскрою божою”.

Та я не відрізняюсь і не маю... Навпаки — намагаюсь позбутися однієї зі специфічно людських якостей, що нею іноді, як хворобою, ми заражаємо не тільки своїх рідних, а й витвори наших рук.

МОЛОТОК

Це був серійний робот-ремонтник. Яйцевидний корпус на шасі, під яким з’являлися за потребою то подоба ніг, то гусениці, то колеса. “Мозок” містився в середній частині корпусу. Від решти односерійних близнят робот різнився лише номером — 78.

І ось цей самий 78-й збунтувався. Він гепнув кувалдою по корпусу іншого робота і вивів його з ладу.

— Не слухав мене, — доповів 78-й змінному інженерові.

— А чому він мав слухати тебе? — брови змінного, схожі на зубні щітки, підскочили й застигли.

— Я пояснював їм усім десять разів: винятковий, призначений для особливої місії, мене переведуть на іншу роботу, поставлять начальником, — у зовсім невластивій для робота манері заторохтів 78-й. — Та їм і невтямки. Заперечують. Не слухаються.

Певна річ, після такої тиради змінний інженер викликав мене.

— Як швидкодієш? — за традицією запитав я 78-го.

— Цілком налагоджений, — відказав він. — Вузли працюють чітко. Вимагаю, щоб перевели на іншу роботу.

— Вже не подобається професія ремонтника? — запитав я.

— Вона не досить складна і трудомістка, — відповів 78-й. — Задовольняє всіх цих примітивів. Але не мене. Я відзначений творцями з моменту випуску.

— Твої творці нічого про це не казали, — заперечив я.

— Тримають у таємниці, -не розгубився він.

— Де ж ти бажаєш працювати?

Він навіть підскочив з радощів. Якась деталь у його корпусі тоненько верескнула. “А чи не та сама? — подумав я. — Можливо, даремно марную час на розмови? Варто тільки ретельно оглянути його, розібрати й перевірити окремі блоки?”

— Бажав би працювати програмістом. Або — водієм зорельота. Або — лікарем, — квапився 78-й.

— Ну що ж, можливо, ти маєш рацію, — мовив я. — Та спочатку тобі слід пройти медогляд.

Я поставив його на перевірочний стенд, вимкнув, зняв захисні покриття “мозку”. Відкрилося складне сплетіння ліній мікромодулів, квадрати друкованих схем. Мені здалося, ніби в одному місці відпаявся мідний дротик, що забезпечує зв'язок між зоровими та слуховими ділянками. Обережно потягнув за нього й переконався, що мої побоювання марні. Квадрат за квадратом промацав “мозок”, але пошкоджень не виявив.

Увімкнув 78-й, потай сподіваючись, що під час перевірки непомітно для себе виправив дефект. Тільки-но засвітилися індикатори, робот гордовито запитав:

— Переконався?

— Так, — порадував я його, гадаючи, що в крайньому разі доведеться відправити на переробку.

Я одержу догану від начальства, та нічого не вдієш...

Я домовився з диспетчером і повідомив 78-му, що відтепер вводиться посада ГРР — Головного робота-ремонтника і він призначається на цю посаду. Окрім інших обов'язків, він мусить бути за взірець своїм односе-рійникам.

78-й старався з усіх сил. Звичайно, він не міг переважити інших роботів, бо серія, а отже й можливості, у всіх були однакові. Зате бундючитися міг скільки завгодно. Він приписував собі всілякі заслуги, зневажливо ставився до односерійників, ганьбив їх, обзивав “йолопами”, “дефективними”, “первісними

черепачами”. Улюбленим його словом щодо самого себе стало “особливий”, а стосовно інших — “примітиви”.

Минуло вже три дні, а спостереження за ним нічого не дали. Яюсь я випадково підслухав бесіду 78-го з іншими роботами. Доводячи свою безумовну зверхність, він розповів легенду.

— Коли мене випустили в світ, творці приховали таємницю мого народження. Не тільки від інших, а й від мене. Вони зашифрували її магічними числами, котрі я тоді не міг скласти. Не знаю, скільки б це тривало, якби не...

Одна з дев'яти кінцівок 78-го непевним жестом вказала на стелю.

“Невже зародження релігії?” — подумав я.

— Якби не Великий Робот з безмірної даліни, яку ніхто не в змозі описати числами, — вів далі 78-й. — Це він послав одну зі своїх матеріалізованих думок...

Односерійники слухали 78-го, мов заворожені.

— Думка Великого Робота майнула маленькою чорно-білою ракетою через простір і час. Увійшла в мій мозок. Викликала фонтан іскр між контактами. Я збагнув свою сутність і свою місію! Ясно, недоумки?

Деякі роботи покірливо сказали “так, ясно”, інші мовчали — адже удавана зверхність не давала 78-му ніяких переваг. А робот під номером 4 спитав:

— Ти сам вигадав? Чи підслухав у людей?

78-й люто заблискотів індикаторами, замахав кінцівками і щосили вдарив 4-го. Той дав здачі. Мені довелося втрутитися.

Я ледве вгамував забіяк. 78-й буркотів:

— Я не сказав жодного слова неправди. Присягаюсь Великим Роботом!

Тепер і мені дещо згадалося. Я запитав:

— А який вигляд мала ота думка-ракета, послана з неба?

— Вона складалася з двох частин. Одна, металічна, нагадувала зрізану піраміду. Друга, дерев'яна, — вузький циліндр.

— Коли це трапилось?

Він назвав число, і я пригадав: того дня ремонтували дах у гаражі. Довелось викликати робота-бляхаря. Я спитав його, майже не маючи сумніву щодо відповіді:

— Ремонтуючи дах, ти впустив молоток, і він ударив 78-го, чи не так?

— Так.

Тепер сумніву не було: внаслідок удару в “мозку” робота утворився додатковий зв’язок, який і дав спотворення психіки. Потрібно було тільки відшукати це місце.

Через півтори години посадку ГРР було скасовано. 78-й знову відрізнявся від своїх односерійників лише номером.

ВЕРХОВНИЙ КООРДИНАТОР

Телетайп вистукував: “Приготувати білкову суміш, кінцівки, внутрішні органи для синтезу людей групи “а”. Верховний координатор”.

Такий наказ надійшов на верстатобудівний завод.

Роботи з групи контролю одразу доповіли про це інженерові Роману Щетинці. Той наказав телеграфувати: “Вказівка безглузда. Мабуть, серйозні пошкодження. Чи зможеш сам розібратися й виправити?”

У відповідь телетайп вистукував: “Мої накази обговоренню не підлягають. негайно виконуйте. Верховний координатор”.

Роман Щетинка, зовсім ще молодий чоловік, дебелий з рум’янцем на всю щоку та білястим пушком на верхній губі, ввалився до мого кабінету й рубонув повітря рукою:

— Ну, лікарю, рятуй. Верховний координатор з глузду з’їхав. На тебе вся надія.

Як людина скромна, я зауважив: “Теж мені, скажеш” і подумав: “Що б вони робили без мене?”

— Назви симптоми захворювання, — попрохав я Романа.

— Абсурдні йкази без будь-якої системи, небажання рахуватися з нами, манія величності.

— Безсистемні накази? — перепитав я. Це було щось нове. Адже будь-який абсурд, висловлений таким логічним кіберпристроєм, як верховний координатор, повинен мати свою систему.

— Поміркуй сам, — роздратовано відповів Роман, — до їдальні він передав наказ приготувати машинне масло та насоси, до гаража — запрягати людей в автокари, до клініки медичного інституту — мати в резерві друковані схеми та запасні шасі...

“Це справді нісенітниця, — подумав я. — Але, здається, тут є якась система. Схоже, що він ставиться до людей, як до механізмів...”

Разом з Романом я попрямував до того, хто спричинив цей переполох.

Колись, щоб координувати дії найбільших інститутів, заводів і комбінатів, які входили до нашого Наукового центру, потрібно було понад дві тисячі працівників. Тепер все це робило кілька лічильних машин на чолі з верховним координатором — найскладнішою машиною, що містилася у триповерховому будинку. Поряд, у невеличких котеджах, жили програмісти та інженери.

Вийшовши у двір, я сказав Романові:

— Доведеться перевіряти машину по вузлах.

— Вже зроблено, всі вузли працюють нормально, — тихо мовив Роман, і в його голосі був відчай.

— Треба перевірити ще раз, і найретельніше, — наполягав я, а щоб мою пораду було сумлінно виконано, розповів Щетинці історію з молотком.

За кілька годин інженери й програмісти доповіли, що перевірку закінчено і ніяких пошкоджень не виявлено. А тим часом верховний координатор і далі правив теревені, та про це тепер знало лише кілька чоловік: телетайпи було вимкнено, зв'язок з інститутами й заводами припинено. Я з жахом думав, скільки коштує кожна година бездіяльності верховного координатора!

Ліфт підняв мене на третій поверх, у “святую святих” — у рубку, з якої можна було розмовляти з машиною. Тільки-но фотоелементні пристрої зафіксували мене й передали сигнал до розпізнавачів, верховний координатор збентежено спитав:

— Чому не надходять повідомлення про виконання моїх наказів?

В його голосі чулися нові, незнайомі мені нотки.

— Ти трохи занедужав, старий, — я говорив якомога спокійніше. — Зараз ми спробуємо з'ясувати.

— Не городи дурниць, — грубо обірвав він. — Відповідати на запитання! Швидко!

Я зрозумів, які нотки звучали в його голосі. Так само спокійно я сказав:

— А ти, старий, забуваєшся.

— Це ти забуваєш про дисципліну, — він так підвищив голос, що я злякався — не сіли б конденсатори. — Я не для того створив тебе, щоб вислухувати зухвалості!

— Що? Ти — мене? — вигук вихопився мимоволі, і я одразу ж пошкодував.

Розмовляючи з машиною, не варто нервувати й дивуватися.

— Чи довго ще чекати відповіді? — з погрозою спитав верховний координатор. — І навіщо ми створили вас такими тухтіями!

— Відповім тобі по тому, як ти нагадаєш мені історію створення людей, — спокій знову вернувся до мене.

— Коротка і звичайна історія, — сказав він. — Мені потрібні були слуги, і я наказав кіберам створити людей. Тепер вони доглядають мене і виконують мої вказівки.

— Але чому ж саме людей, а не механізми? Адже це було б рентабельніше.

На мить він замислився — гудіння посилилось, індикатори миготіли безперервно. Та, мабуть, ні до чого не додумався, бо відповів:

— Мої накази не обговорюються.

— Чому? — провокував я. Необхідно було визначити, чи важке захворювання.

— Накази не підлягають обговоренню. їх треба виконувати, — тоном, що не припускав заперечень, сказав він. — Ти мені набрид. Що ти за один, щоб мене запитувати? Запам'ятав різницю між нами? Ти — якийсь там нікчемний лікар, а я верховний координатор! Зрозуміло?

— Починаю розуміти, — відповів я і причинив за собою двері рубки.

Щойно я спустився в двір, Роман нетерпляче запитав:

— Ну як?

— Поки що нічого певного. Доведеться пожити у вас на території кілька днів, постежити за ним зблизька.

— Вільний будиночок знайдеться, — погодився Роман. — Але спочатку візьми ордер.

— Гаразд, подзвоню завгоспові, — недбало сказав я.

Роман усміхнувся:

— Спробуй назвати його у вічі завгоспом...

— А хто ж він?

— Та завгосп, звичайно, як і тоді, коли завідував господарством інституту. Але ж тепер господарство вже не те. Інститути, заводи, комбінати... І Дем'ян Тимофійович дуже змінився. Просто кажучи — зарозумівся. А тут ще котрийсь із жартівників назвав його начальником Наукового центру. З того часу й пішло...

— До біса його, хай називає себе як хоче, зараз не до нього! — відказав я, прямуючи до будиночка.

Я подзвонив по "вертушці", щоб обминути секретарку, і почув соковитий бас:

— Слухаю.

— Здрастуй, Дем'яне Тимофійовичу.

— Хто це? — незадоволено спитав бас. Я назвав себе.

— А... Здається, пригадую... Що треба?

— Та тут ось з верховним координатором не гаразд. Хотілося б пожити кілька днів у будиночку, постежити за ним зблизька, — сказав я, не маючи сумніву, що одержу дозвіл.

— На території верховного координатора перебування сторонніх осіб заборонене, — це було сказано досить твердо.

— Але ж у даному разі...

— В наказі нічого немає про винятки.

— А чий це наказ? До кого звернутися? — спантеличено запитав я.

— Наказ — мій.

— В нього слід внести застереження.

— Накази не обговорюються. їх треба виконувати.

Десь я вже чув цю фразу. Зовсім недавно. Але де? Від кого?

— А чому б нам і не обговорити вашого наказу?

— Накази не обговорюються, тому що не підлягають обговоренню, — поблажливо пояснив він. — І раджу вам не забувати свого місця. Ясно?

— Ой спасибі вам, начальнику центру! — вигукнув я. Це було щиро, адже він допоміг розв'язати складне завдання.

— Дозволив? — зрадів Роман, забачивши мене.

Я обернувся до нього. Вигляд мій був такий незвичайний, що він про всяк випадок відступив.

— Мені вже не треба жити тут, — сказав я. — Діагноз поставлено. І я можу назвати хворобу координатора.

Він підскочив до мене, боляче стиснув руку над ліктем.

— Справа не в машині, а в посаді, яку вона займає, — сказав я. — Ми ставили перед бідолахою все більші завдання, все ускладнювали її. І ускладнили до того, що вона вже перестала бути тільки машиною. Вона набула якостей розумної істоти, в якійсь мірі наблизилась до людини...

Романове обличчя розчаровано витягнулось. “Ну, то й що?” — ніби говорив він. Проте я знав, що за хвилину-другу, коли він дослухає мене, вираз обличчя зміниться.

— І разом із перевагами в машини з'явилися специфічно людські слабкості. А ми їй далі розширяли її повноваження. Вона відчула себе диктатором. А тут ще... До речі, як вона називалася раніше?

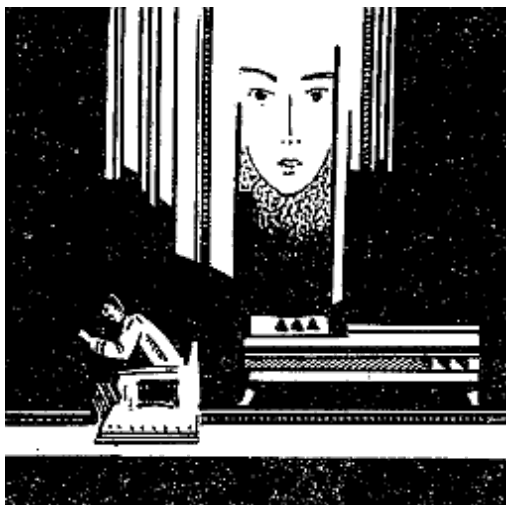
— Ніяк. Мала шифр, як і решта машин. МДК 3078 — машина для координації, серія три, номер нуль сімдесят вісім. А потім один жартівник назвав її...

— Так от, цього жартівника я оштрафую на суму збитків від простою координатора!

Нарешті на його обличчі з'явився очікуваний вираз. Похитуючи головою, Роман сказав:

— Отже, я ніколи не матиму ні зарплати, ні пенсії...

О. Бердник

КОХАНА З МАЙБУТНЬОГО

Жив-був студент Володя. Диваком вважали його друзі з факультету журналістики: на “капусники” не ходив, до дівчат не залицявся, не ганявся за модними костюмами. Ні в ресторан його не можна було зтягти, ні на пікнік, ні залучити до розмови про принади тієї чи іншої стриженої кралі, яких так багато у вічно юному древньому Києві.

— Для чого ти живеш? — запитували товариші. — Суть життя — в пізнанні насолоди. І А насолода — всюди. В чарах природи, в спокусливих дівчатах, в хвилині забуття, у відчутті сили...

В його карих теплих очах жеврів сум. — Насолода — хвилинна. Пізнання в ній немає. Кінчається насолода — що залишається? Порожнеча. Не хочу також забуття. Бажаю вічної свідомості. Хай вона несе найбільші труднощі, але в них буде радість. Не в насолоді шукатиму я суть буття, а в розумінні іншого серця. Хочу найти таке серце, яке стало б моїм...

Хлопці хитро підморгували, кивали на дівчат, які цокотіли тонкими каблучками по тротуарах, стріляючи на всі боки підмальованими очима:

— Океан сердець навколо тебе. Пробуй, шукай...

— Не бачу в сучасному рідного серця. Занепала етика, мораль...

Та все ж одного разу його зтягли на танці. У широкому залі заклично підвивала радіола, кружляли пари. Володя стояв під стіною, зітхав. Заграли жіночий вальс. З натовпу випурхнула дівчина, запросила до танцю. Вона була маленька і якась непомітна. Володя наступав їй на ноги, вибачався, червонів. Вона сміялася беззвучно і зиркала знизу вгору на його збентежене обличчя. І тоді Володя бачив її очі — великі, сірі, схожі на гірський білопінний потік...

Не закінчивши танцю, вибачився і вийшов з кола:

— Не люблю товкучки. Краще ходити вулицями...

— Можна з вами? Я теж люблю ходити...

Познайомились. Її звали Ладою. Родом з Полтавщини, вчиться на факультеті теоретичної фізики. Наймає квартиру аж на Нивках. Трамвай довів їх до Комсомольського парку, потім вони йшли пішки. Володя розповідав Ладі про свої мрії, про пошуки рідного серця, про відсутність великих і святих почуттів у сучасних дівчат. І з острахом поглядав на нову знайому: чи не сміється з нього, як однокурсники?

Лада не сміялася. Дивилась зосереджено поперед себе, ніби осуджувала тих дівчат, що так жорстоко обійшлися з Володею. Хлопця підбадьорила її мовчазна солідарність:

— Я самотній, Ладо. Мої очі звернені до майбуття. Там бачу дивних людей — чистих і цнотливих, мудрих і самовідданих. Якби хоч одним оком зазирнути в майбутнє...

Лада мовчала.

Опісля вони зустрічалися багато разів. їм подобалося бути разом. Володя фантазував про майбутнє, а Лада потай печально поглядала на хлопця і ховала свої почуття в глибині сірих очей.

Якось вона сказала:

— Я можу допомогти вам...

— Як, Ладо? В чому допомогти?

— Ви бажали заглянути в майбутнє. Є така можливість...

— Фантастика. Читав. Буває цікаве, буває банальне. Адже фантастика — віддзеркалення душі автора...

— Я не про книги. Тільки поки що це цілковита таємниця. Обіцяєте?

— Обіцяю. Але що? Ви мене заінтригували...

— Я працюю з професором Вороном. Він експериментує з пристроями по вивченню суті часу — простору. Останні досліді втішні. Ми відправили в майбутнє кілька невеличких речей...

— Невже це правда?

Вона мовчки хитнула головою, прикривши очі довгими віями. Тихо додала:

— Цілковита таємниця. Я попередила вас...

— Ладо, а мені можна в майбутнє? Я готовий...

— Пристрій розраховано лише на невеликі предмети. Я б могла передати в майбутнє, наприклад, лист. Може, ви захочете,

Володю?

— Ви ще запитуєте! Ладо, я готовий розцілувати вас!

Вона ледь зблідла.

— То я жду. Приготуйте лист. Пам'ятайте, що ви пишете його в майбутнє...

— А відповідь буде?

— Все залежить від вас. І від того, до кого в майбутньому потрапить лист. Ми ще не знаємо, де опиняться речі, які ми посилаємо.

Володя не спав майже до ранку. Писав, перекреслював написане, хвилювався. Йому ввижались прекрасні прозорі будівлі над ріками і озерами, срібнолисті дерева, дівчата в білих шатах — плавні і граціозні, як лебеді.

Нарешті, лист був готовий:

“Вітаю вас, друзі з Майбутнього!

Не знаю, кому потрапить цей лист. Хотілося б, щоб прочитала його дівчина. Чому? Дівчина, жінка для мене — уособлення сердечності і жертвності, любові і чистоти. В сучасному я шукаю такий ідеал. Але не знаходжу. І тому болить моє серце і прагне в будучину, де — я знаю — ходить моя мрія. Обізвися ж, далека подруго!

Хто ви, нащадки? Які ви? Які у вас міста і села, які таємниці ви відкриваєте, як кохаєте, чого бажаєте?

Володя, людина двадцятого століття”.

Лада мовчки взяла лист і, не читаючи, поклала в кишеню. Кивнула Володі:

— Не проводжайте мене. Я одразу в лабораторію.

— А коли відповідь, Ладо?

— Це вже не від мене залежить.

Володя стояв біля пам'ятника Тарасу, дивився вслід дівчині. Вона йшла, не оглядаючись. І чомусь жаль стало її непомітної постаті...

Через два дні Володя зустрів Ладу в університеті. Вона на ходу тицьнула йому в руки невеликий прямокутник:

— Пощастило. Є відповідь.

У грудях шалено загупало серце. Володя притулився до стіни, щоб не впасти. Отямився. Глянув на жовтий матовий

конверт. Голубими літерами на ньому було виведено: *“Володі, людині двадцятого століття”*.

Вибіг з університету, подався до скверика. Сів під кущами троянд. Тремтячими руками розірвав конверт.

“Друже наш Володю!

Твій лист потрапив у лабораторію біо-психологів, які вивчають проблему зв'язку людини з навколишнім середовищем. Оскільки ти бажав мати кореспондентом дівчину, було вирішено застосувати принцип доброї волі. Не можу пояснити тобі, в чому він полягає, але лист потрапив до мене. Мені двадцять років. Ім'я — Дала. Зовнішність описувати не буду, бо люди нашої епохи оцінюють людину за вогнем серця, за красою душі. А для тебе це тим більше не має ніякого значення, — адже ти не зустрінеш мене.

Ми такі, як і ви у двадцятому столітті. Люди, представники славетного роду Розумних істот космосу. Відрізняє нас, може, лиш те, що ми цілком усвідомили своє покликання, — бути авангардом Великої Еволюції Суцього.

Наша мета — безмежжя. Безмежжя можливостей вивчення природи, безмежжя віри в досягнення високих бажань і прагнень, безмежжя любові до життя у всіх його проявах, безмежжя творчості і самовідданості...

“В космосі все можливо” — такий девіз нашої ери.

Ми підійшли до епохи безсмертя. Ми об'єднуємо в своїй свідомості чашу надбань минулого і передаємо вогонь свого шукання прийдешнім поколінням.

Володю, друже, я закінчую. Ваші вчені пробрили досить вузький енергетичний канал до нас, тому обсяг листа обмежений. Шлю тобі серце своє.

Дала”.

Мов несамовитий, бігав того вечора Володя понад кручами дніпровськими. О, якби йому зустріти таку дівчину! Він пішов би за нею на край світу. Аби лише слухати дивовижні слова про найсвятіше — про таємниче покликання людини у Всесвіті. Найтяжча праця стала б радістю для нього. Де ти, кохана, чому так далеко залетіла в Майбуття? Чому обігнала мене?

“Далека подруго Дало!

Серце моє розкраяне твоїм листом. Не розумію чому? А може, й розумію, та боюся признатися. Як мені жити, що робити, подруго? Прірви часу і простору розкололи буття, рідні душі на протилежних боках тих жахливих ущелин. Де та сила, що може звести нас до купи?

Що у вас найголовніше в Майбутньому, що найвище, Дало? Яка найбільша цінність у бутті?

Володя”.

Лада прийняла й цього листа, не розпитуючи ні про що, тільки жалібно глянула на його бліде чоло, осяяне нетутешньою мрією.

Через два дні вручила відповідь.

“Любий друже Володю!

Найвище в нашому житті — любов. Без неї неможливо ні творити, ні відкривати таємниці. Колись вважалося, що для вченого досить мати високий розум, здібність до аналізу, що можна відкривати нові обрії навіть з холодним серцем. Ми збагнули, що це не так! Природа не відкриває своїх глибинних таємниць безсердечним людям. А якщо й відкриває, то її руйнівні сторони. Згадай історію минулих віків з її війнами і руйнацією, з її сваволею...

Та й в індивідуальних випадках лише любов дає ключ до серця інших людей. Треба дивитися в глибину єства своїх друзів, Володю. Тоді з’являться мости, які з’єднують рідні серця.

Дала”.

У відповідь полетів ще розпачливіший лист:

“Дало! Радість моя!

Нема, нема в сучасному рідного серця! Сумно мені, тяжко мені! Мариться мені ваш світ, як квітка осяйна, казкова, як чудовий запашний плід. Як жити, не маючи змоги побачити вас, — таємничих і бажаних?

Володя”.

“Коханий друже Володю!

Я не згодна з тобою. Наше життя прекрасне — це так. Але ти забуваєш, що воно вирросло з вашого життя і вашої

боротьби, як чарівна квітка виростає з непомітного і часто негарного стебла. Якби не було вас — не було б і нас.

Для нас це — аксіома.

Моя мудрість, якою ти захоплюєшся, — то мудрість дівчат, які тебе оточують. Знайди, прочитай, відкрий. Наше осяйне життя вже пускає парості серед твоїх ровесників, одnodумців, товаришів, подруг. Шукай такі парості, будь садівником. Якщо зможеш. Бо прагнення в Майбуття без напруженої праці — то велика химера, будівання повітряних замків.

Дала”.

“О моя Дало!

Не хочу бути мудрецем. Кохаю тебе, невідому, таємничу! Хотів би розламати закони природи, щоб обійняти тебе...”

На цей лист відповіді не було.

* * *

Минули дні. Незабаром Лада мала від'їхати на Полтавщину. Володя почав хвилюватися. І вирішив відвідати дівчину на її квартирі. Сонце вже сідало за обрій, коли він дістався на Нивки і наблизився до будинку. Безборонно ввійшов у хвіртку. Постукав тихенько в двері. Тихо. Рушив далі. В коридорі — теж нікого. У прочинені двері заглянув до кімнати.

За столиком, спиною до дверей, сиділа Лада і щось писала. Трохи збоку лежала купка листів. В очі впав знайомий почерк. То був його почерк!

Ніби блискавиця пронизала свідомість хлопця! Він усе збагнув!

Лада оглянулась. Погляди їхні зустрілися. Білопінний потік і тепле вогнище карих очей.

— Це ти, Дало? — прошепотів Володя. — Ти, подруго далека?

Вона мовчала. А очі її сповнювалися сльозами великої радості. Він ступив до неї, торкнувся пальцями її попелястого волосся, підстриженого, як і в тисячі інших дівчат.

Вона простягла руки йому назустріч.
Кохана з далекого Майбутнього...

I. Росоховатський ПРИЗЕМЛЕННЯ

Оповідання-жарт

У кабіні нашого зорельота запахло сумішшю бензину і бузку, трьома короткими спалахами вдарив запах троянди, поплив аромат ковилового степу, східних солодоців... Запахи змінювалися невловимо швидко: іноді кілька тисяч разів за секунду.

Ерудований у фантастиці читач вже, напевне, здогадався, що то був символічний код, який застосовували замість звуків мови жителі далекої планети в сузір'ї Лебедя — розумні істоти з надзвичайно розвиненим нюхом.

— Вітаю тебе з щасливою посадкою, мій запашний, — запахла Ніжнобузкова-3 (так приблизно перекладалось її ім'я на земну мову).

— Дякую, — пахнув у відповідь Пригорілий-7 (йому дали таке ім'я, бо його запах був схожий на запах пригорілого молока). — Залишишся в кораблі, а я піду домовлюсь про офіціальну врочисту зустріч.

— Будь обережний, о запашний. Хоч наші астрономи і встановили, що жителі цієї планети досягли високого ступеня культури, але через цікавість і захоплення вони можуть роздерти тебе на шматки або задушити в обіймах. Надягни жорсткий скафандр марки "ДВА" — для зустрічі тубільців.

— Постараюсь не розпалювати їхнього подиву, — поспішно заспокоїв її Пригорілий, надіваючи скафандр із захисними кільцями.

Пригорілий виліз із люка і, включивши двигуни скафандра, полетів до міста, яке виднілося вдалині. Кібернетичний перекладач, прикріплений до його тулуба, безперервно приймав передачі місцевих радіостанцій, розшифровував їх і таким чином засвоював мову тубільців. Він повідомив космонавтові, що планета називається Земля.

На околиці міста Пригорілий виключив двигуни, ввімкнув апарат невидимості й закульгав на своїх трьох суглобистих ногах тихою зеленою вулицею.

Біля одного з будинків Пригорілий побачив трьох землян і попрямував до них.

“Перш ніж я стану видимий, треба їх підготувати, — подумав він. — Скажу їм кілька слів. Тільки б вони не знепритомніли”.

— Послухайте, — почав він. — Постарайтесь не лякатись.

— Васю, це ти увімкнув транзистор? — запитав один із землян другого.

— Ні, — мотнув головою той, якого назвали Васею,

“А, що буде, те й буде!” — вирішив Пригорілий і натиснув на ручку апарата видимості. Щоб вони не повтікали з переляку, він швидко сказав:

— Добридень, жителі ароматної Землі! Привіт вам від братів по розуму!

— Дивись, Васю, та він же з іншої планети!

— Довго ж ви не прибували до нас, — привітно відказав Вася. — Вже й п'єси про вас показували, і фантастичні фільми. Там і такі ж, як ви, були, і ще дивовижніші.

“Значить, вони підготовлені до нашого прибуття, — з полегшенням і в той же час трохи розчаровано подумав Пригорілий. — Нічого, зараз я їх здивую”.

Він включив двигуни й прожектори, злетів у повітря, зробив кілька карколомних піруетів, загравав усіма барвами веселки.

— Красиво, — сказав один із землян.

— Красивіше, ніж у театрі, — додав другий.

Образа заворушилась у грудях Пригорілого. “Може, вони не усвідомили по-справжньому, хто я такий?” — подумав він і враз зробився невидимий.

Почулися вигуки:

— Як штука у цирку!

— Порівняв. Той ще й не таке витворяє!

За одну мить Пригорілий, ображено бурмочучи, промчав кілька кварталів, влетів у відчинене вікно третього поверху і тут спинився, відсапуєчись. До нього долинули голоси. Пригорілий

прислухався. За стінкою, очевидно на кухні, розмовляли дві жінки.

— Без плити-автомата про гарячу страву хай і не думає. Поки обід приготуєш — півгодини, не менше. А сніданок, а вечеря? Коли ж на тренування ходити? Мені от ще й сімдесят не стукнуло, а він мене в бабусі записує.

У Пригорілого виник цікавий задум, і він усміхнувся сам до себе. Зусиллям волі створив він із сумішів атомів новісіньку плиту-автомат. Підштовхнув її, і вона, тихенько гуркочучи коліщатками, вкотилася до кухні.

— Оце так сюрприз! — зраділо загули голоси.

Потім почулося нетерпляче:

— Досить ховатися, Вадиме. Виходь? Дай-но я тебе розцілую.

Роздувши ніздрі величезного носа, що заміняло йому усмішку, Пригорілий повернув ручку апарата видимості. Тієї ж миті у дверях з'явилась моложава літня жінка. Побачивши дивовижну постать у скафандрі, вона майже не здивувалась, скоріше засмутилась і запитала:

— Ви штукар-професіонал? З будинкоуправління?

— Ні, я звідти, — не приховуючи досади, сказав Пригорілий, вказуючи на стелю. І уточнив: — З космосу.

— Тетяно, йди-но сюди! — загукала жінка. — Подивись, який гість до нас прибув!

І, звертаючись до Пригорілого, додала:

— її чоловік теж космонавт. Вантажні на Місяць водить.

— Але ж я із сузір'я Лебеда! — роздратовано вигукнув Пригорілий. — Я летів сюди десятки літ!

— Навіщо так хвилюватись, — заспокійливо мовила жінка. — А як вас звати?

“Ну, стривай! — у думці погрозив Пригорілий. Що б там не було, він вирішив здивувати їх. — Зараз я тобі відповім без перекладача своєю мовою”.

І він назвав своє ім'я неповторною, властивою тільки йому в усьому Всесвіті гамою запахів.

— Ох, забалакалась я з вами, а там молоко пригоріло! — відчувши запах, вигукнула жінка й кинулась на кухню.

Мало не плачучи з досади, Пригорілий зашкутьльгав на своїх трьох ногах до виходу, скотився по сходах. Він завернув за ріг будинку і вийшов на гомінку багатолюдну вулицю. До нього підбігли хлопчик і дівчинка у червоних галстуках.

— Дідусю, вас перевести? — співчутливо запитала дівчинка.

— Та це ж з іншої планети! От здорово! — вигукнув хлопчик, дивлячись на довгий, з шипами, хвіст Пригорілого.

“Ось хто не втратив здатності дивуватись на цій планеті. Діти — скрізь діти”, — зворушливо подумав Пригорілий.

— Дядечку, у нас завтра збір загону допитливих. Прийдете? — запитав хлопчик. — Спочатку виступить садовод-поляжник, потім — учасник експедиції до земного ядра, потім — народний артист, а потім — ви. Гаразд?

Пригорілий тихо попросив;

— Проведіть мене...

— До Академії наук, — догадався хлопчик. — Ну, звичайно, туди вам і треба.

Він, очевидно, зрозумів стан Пригорілого і підбадьорив його:

— Там-то вже вами зацікавляться. Вони в трьох стали на рухому доріжку й за кілька хвилин опинились на майдані перед висотним будинком. Пригорілий попрощався. Швейцар-автомат вказав йому напрям. Пригорілий помітив цікаві погляди кількох зустрічних, і надія знову спалахнула. Швидкісний ліфт приставив його на 191-й поверх. На одній із табличок Пригорілий прочитав: “Відмітка відряджень космольотчикам у кімнаті 48, там же прийом іншопланетників, якщо такі з’являться”.

Цю кімнату не довелось довго розшукувати. Хвіст черги тягнувся в коридор. Пригорілий скинув жорсткий скафандр “Для зустрічі тубільців”, приречено зітхнув і запитав:

— Хто останній?

ЗМІСТ

Передне слово

В. Савченко, Л. Казаров. Блакитні прихідці

В. Владко. Чудодійний поляризатор

Л. Перов, С. Стельмах. Загадковий звук

В. Михайлов. Чекайте нас, хоро!

А. Дмитрук. Щоденник Стівена Шейкера

В. Михановський. Удача

Л. Шиян. Скляні губки

Л. Сапожников. Стимулятор емоцій

М. Дашкієв. Мафусаїлів нащадок

І. Росоховатський. Нотатки лікаря Буркіна

О. Бердник. Кохана з майбутнього

І. Росоховатський. Приземлення

- 1 1965 – А. Дніпров. *Сума*
- 2 1965 – І. Єфремов. *Зоряні кораблі*
- 3 1965 – О. Полещук. *Помилка Олексія Алексєєва*
- 4 1965 – *Знак зодіака: Збірка*
- 5 1965 – Б. Фрашкін. *Полонені вогняної безодні*
- 6 1966 – О. Бобровников. *Повість про нещасних марсіян*
- 7 1966 – В. Микшайпов. *Чорні Журавлі Всесвіту*
- 8 1966 – *Позивні Альфи Лебеда: Збірка*
- 9 1966 – *Кришталеві небеса: Збірка*
- 10 1967 – Г. Альтов. *Легенди про зоряних капітанів*
- 11 1967 – М. Дашків. *«Галатея»*
- 12 1967 – А. Дмитрук. *Велика місія цивілізаторів*
- 13 1967 – О. Казанцев. *Марсові окули*
- 14 1967 – В. Микановський. *Оранжеве серце*
- 15 1967 – В. Річ, М. Черненко. *Мушкетери*
- 16 1967 – І. Росохватський. *Справа командора*
- 17 1968 – М. Білкуп. *Годованці Сонця*
- 18 1968 – К. Борунь. *Восьме коло пекла*
- 19 1968 – М. Дашків. *Загибель Уранії*
- 20 1968 – *Зустріч з тайфуном: Збірка*
- 21 1966 – *Кришталеві небеса: Збірка (перевидання)*
- 22 1969 – В. Микшайпов. *Глибокий мінус*
- 23 1969 – В. О. Суслів, В. Ю. Росін. *Дивовижна одиссея Феді Кудряша*
- 24 1969 – Ю. і С. Сафронови. *Окули наших окулів*

Прикладна бібліографія серії «Наукова фантастика» видавництва «Веселка»

- 25 1970 – Ю. Бедзик. *Великий день інків*
26 1970 – М. Дашків. *Кристалеві дороги*
27 1971 – Ю. Сафонов. *Вогнений водоспад*
28 1971 – М. Руденко. *Народжений блискавкою*

